

EXAMENSARBETE

Hösten 2007

Lärarytbildningen

Värderingsövningar i sex- och samlevnadsundervisningen

- en studie om ledarens roll och värderingsövningars inverkan på elever i grundskolans senare del

Författare

Ida Hermansen

Handledare

Agne Paulsson

www.hkr.se

Värderingsövningar i sex- och samlevnadsundervisningen

- en studie om värderingsövningars inverkan på elevers uppfattningar och ledarens roll

Abstract

Sexualiteten är en viktig del av människans identitet och däri ingår många värderingar. Ungdomar påverkas ständigt av samhället och behöver därför redskap för att kunna fatta egna beslut och synliggöra sina värderingar. Värderingsövningar är en metod som kan användas för att träna elever i att uttrycka medvetna ställningstaganden och ståndpunkter som ingår i skolans uppdrag. Syftet med det här arbetet var att undersöka om värderingsövningar påverkar elevernas uppfattningar och vilka problem ledaren kan ställas inför. Detta studerades genom att först genomföra en undervisningssekvens med elever i år 8 och sedan intervjua några av deltagarna. Personliga reflektioner av ledarrollen genomfördes också, inspirerade av aktionsforskningens metoder. Resultatet visar att flera av eleverna ändrade åsikter efter undervisningen och att några fallgropar som ledaren kan råka ut för berör respekten för varandra i gruppen, diskriminerande åsikter, hur man får tillstånd konstruktiva samtal och får med alla elever i diskussionerna.

Ämnesord: Sex- och samlevnadsundervisning, värderingsövningar, etik, ställningstaganden, grundskolans senare del

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.3 Mål	5
2. Litteraturgenomgång	6
2.1 Sexualitet	6
2.2 Sexualitet genom tiderna	6
2.3 Homosexualitet	14
2.4 Ungdomars sexualitet idag (Sexualsyn)	14
2.5 Sexuell hälsa	18
2.6 Sex- och samlevnadsundervisning i skolan	19
2.6.1 Historik	19
2.6.2 Sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan idag	20
2.7 Värderingsövningar	23
2.7.1 Ledarens påverkan	24
2.7.2 Leda värderingsövningar	25
2.7.3 Forskning om värderingsövningar	26
2.7.4 Kritik av värderingsövningar	26
3. Empirisk del	28
3.1 Problemprecisering	28
3.2 Metod	28
3.2.1 Forskningsstrategi	28
3.2.2 Urval och begränsningar	30
3.2.3 Genomförande	30
3.2.4 Etik	31
4. Resultat och analys	33
4.1 Intervjupersoner	33
4.2 Intervjuer	33
4.2.1 Tidigare deltagande i värderingsövningar	33
4.2.2 Upplevelser av undervisningen	33
4.2.3 Enkäten	34
4.2.4 Upplevelser av andras åsikter	40
4.2.5 Att prata om sex- och samlevnad	40
4.2.6 Vad ungdomar anser vara angeläget att ta upp i undervisningen	41
4.3 Reflektioner över ledarrollen	41
4.4 Sammanfattande analys	42
5. Diskussion	45
5.1 Problem man som ledare kan ställas inför	45
5.1.1 Diskussioner	45
5.1.2 Tysta elever	46
5.1.3 Åsikter	46
5.2 Intervjuerna	47
5.2.1 Aktionsforskning	47
5.2.2 Kärleksmoral	48
5.2.3 Manlig respektive kvinnlig sexualitet	49
5.2.4 Skolan	49
5.3 Påverkan av ungdomars uppfattningar	50

5.4 Fortbildningsbehov.....	50
5.5 Forskning om värderingsövningar	51
6. Sammanfattning	53
7. Referenser	55
Bilaga 1: Information till föräldrarna.....	58
Bilaga 2: Enkät.....	59
Bilaga 3: Lektionsplanering	61
Bilaga 4: Intervjuguide 1.....	64
Bilaga 5: Intervjuguide 2.....	65

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Sexualiteten är en del av en människas identitet och därmed har den stor betydelse för människan utveckling och mognad. Under ungdomstiden försöker många finna sin egen identitet och där har skolan en viktig uppgift. Skolans sex- och samlevnadsundervisning kan ge ungdomar redskap att orientera sig i dagens komplexa samhälle. Ungdomar utsätts för mycket påverkan ifrån samhället och därför är det viktigt att de tränas i att fatta egna beslut och synliggöra sina egna värderingar. Detta kan uppnås genom reflektion och känslomässig bearbetning av kunskaper inom sex- och samlevnadsundervisningen. I skolans uppdrag står det att skolan ska främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. Skolan ska sträva efter att varje elev utvecklar sin förmåga att självständigt formulera ståndpunkter grundade på såväl kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden (Lpo94). Värderingsövningar är en metod där elever får träna sig i ovannämnda saker. På senare tid har värderingsövningar börjat användas bl.a. i tjej- och killgrupper med syftet att träna unga människors kommunikativa förmåga, för att klargöra sina egna värderingar och utveckla respekt och förståelse för andras åsikter. Området är spännande och har många möjligheter. Dock finns inte så mycket svensk forskning om hur metoden påverkar deltagarna, om den får ungdomar att tänka till och synliggöra sina uppfattningar. Mycket är heller inte skrivet för ledare av dessa övningar, vad som är bra att tänka på, vilka fallgropar ledaren kan råka ut för osv. Saknas möjligheter att gå en metodikkurs i att leda värderingsövningar är det svårt att hitta information om detta.

1.2 Syfte

Syftet med den här arbetet är att undersöka om man kan påverka ungdomars uppfattningar genom att använda värderingsövningar i sex- och samlevnadsundervisning. Hur det är att vara ledare för denna typ av undervisningen och vilka problem en ledare kan stöta på studeras också. Det kan vara till nytta för andra som vill arbeta med ungdomar på liknande sätt. Dessutom är det intressant att veta hur ungdomar upplever denna typ av undervisning.

1.3 Mål

Målet med uppsatsen är att studera vilken inverkan värderingsövningar har på ungdomar och ge tips och råd för ledarrollen till andra som vill använda sig av metoden.

2. Litteraturgenomgång

2.1 Sexualitet

När man diskuterar ämnet sex- och samlevnadsundervisning är den första frågan som dyker upp: Vad är egentligen sexualitet? Har man genom tiderna menat samma sak? I en rapport om sexuell hälsa av WHO (World Health Organization) (WHO, 2006) skriver man följande om sexualitet:

Sexuality is a central aspect of being human throughout life and encompasses sex, gender identities and roles, sexual orientation, eroticism, pleasure, intimacy and reproduction. Sexuality is experienced and expressed in thoughts, fantasies, desires, beliefs, attitudes, values, behaviours, practices, roles and relationships. While sexuality can include all of these dimensions, not all of them are always experienced or expressed. Sexuality is influenced by the interaction of biological, psychological, social, economic, political, cultural, ethical, legal, historical, religious and spiritual factors.

Med andra ord rymmer sexualitet många aspekter och det kan därför vara intressant att titta lite närmare på hur man har betraktat den mänskliga sexualiteten genom historien.

2.2 Sexualitet genom tiderna

Antiken

Sexualitet har alltid varit en del av människan även om den har gestaltats olika genom tiderna. I olika kulturer har sexualiteten tagit sig olika uttryck. I antikens Grekland, under den klassiska epoken ca 400 - 300 f. Kr., fanns det en utpräglad homoerotisk kultur bland det högre skiktet i samhället (Bergenheim & Lennerhed, 1997). "Gossekärleken" (pederasti, grek.) var en allmänt erkänd företeelse som har blivit omskriven av flera kända filosofer, bl.a. Platon i Gästabudet. I denna kultur skiljde man inte på *objekten* för lusten (man eller kvinna) utan snarare var det manligt och kvinnligt *beteende* som var viktigt (Foucault, 2002a). Kvinnligt beteende ansågs betecknas av passivitet medan manligt betecknades av aktivitet. Detta synsätt kan alltså inte direkt ses på samma sätt som det som vi idag kallar för homo- respektive heterosexuallitet. Kärleken mellan en man och en annan man (i lägre ställning) var dock den ädlaste formen av kärlek då det var män som stod för kraft och intelligens (Foucault, 2002a). Platon förespråkade i detta sammanhang vikten av den andliga kärleken som såg till själarnas omsorg mer än det sexuella och utifrån detta myntades begreppet "platonsk kärlek" (Foucault, 2002b). Den lägre stående kärleken var däremot enbart inriktad på själva akten och där kunde både kvinnor och män vara objekten. När det gällde kvinnor handlade det bara om driftutlevelse och barnalstring (Bergenheim & Lennerhed, 1997).

Överhuvudtaget var sexuella relationer i antikens grekland inte inriktade på ömsesidighet utan snarare över- och underordning, där den enes njutning stod i centrum. Sex för grekerna var en handling som utfördes av någon på någon, företrädesvis av en äldre man på en ”gosse” (seklernas sex s.89). Det var särskilt viktigt att inte gossarna njöt av en passiv roll tillsammans med en älskare, antagligen något som hängde ihop med mannens roll som den aktiva (Foucault, 2002a). För kvinnor var det mera accepterat att njuta tillsammans med en man. Sex mellan två kvinnor var däremot inte accepterat och likställdes med att ha sex med djur eller lik. Uppfattningen härstammar från mannens framträdande roll i den grekiska kulturen och att en kvinna tar på sig en ”aktiv” mansroll var uteslutet (Foucault, 2002b).

Under den här tiden löd kvinnan under mannen i äktenskapet och det var genom henne som legitima barn till mannen kom till, därför var det också av vikt att hon inte hade någon annan sexuell partner än sin äkta man (Foucault, 2002a). Mannen däremot var inte bunden till sådan trohet mot sin hustru men det ansågs föredömligt att dra ner på ett vidlyftigt sexuellt beteende även för honom. Inte för att vara trogen sin hustru utan för att det visade på självbehärskning och det krävdes för att kunna styra hushållet (Foucault, 2002a). Det är också klart att män och kvinnor hade olika men kompletterande roller i äktenskapet och att det var värt att eftersträva ett kompanjonskap mellan de båda. Då kvinnorna ofta giftes bort som unga flickor var det männens uppgift att lära upp dem och männen var på så sätt ansvariga för kvinnornas uppförande (Foucault, 2002a).

Romariket

Sättet att se på äktenskapet förändrades gradvis under de två första århundradena e. Kr. För det första så blev äktenskapet som institution mer allmänt utbredd från att ha varit en angelägenhet framförallt för de rika. För det andra handlade det inte bara om en praktisk form av samlevnad, släktförbindelser eller arv utan båda parter hade mer frihet att frivilligt gå in i en förening, något som möjliggjordes delvis genom att kvinnan blev mer oberoende och fick en starkare ställning än förut. Rollfördelningen levde kvar men relationen mellan makarna betonades mer, där parterna gemensamt formade sin tillvaro. Ett bra äktenskap karaktäriserades av ett ömsesidigt behov av varandra och ett kärleksfullt förhållande. I och med detta blev sex utanför äktenskapet mer förkastligt även för mannen. Problem uppstod med oäkta barn (både för kvinnor och män) och dessutom togs känslomässiga aspekter i beaktande, bandet mellan makarna var viktigt och det kunde drabbas om mannen sökte njutning någon annanstans, kvinnan kunde bli sårad (Foucault, 2002b).

Det nya sättet att framhålla äktenskapet fick konsekvensen att gossekärleken började nedvärderas.

Den var fortfarande accepterad men utmålades inte som lika högt stående som tidigare (Foucault, 2002b).

Så småningom börjar kärleksbegreppet att kopplas ihop med sexualiteten och en ny erotik utvecklas som framförallt syftar till kärleksrelationen mellan man och kvinna. Den rena andliga kärleken och avhållsamhet före äktenskapet hyllas, där jungfruligheten i sig högaktsas som inte grundas på behovet av självbehärskning. De nya tankarna förespråkar en ömsesidig sexuell trohet och ett sätt att leva som man väljer som en förnuftig människa med hänsyn till sig själv (Foucault, 2002b).

Kristendom

Den tidiga kristendomen kan ha haft som syfte att undergräva det romerska samhället genom att vägra att ingå äktenskap och utifrån detta kan den asketiska livssynen ha växt fram. Avhållsamhet innebar också ett avståndstagande från det traditionella sociala livet i romarsamhället. Detta sätt att leva innebar också en förändring av könsrollerna då kvinnor likaväl som män kunde leva i celibat och därför också ha mer framträdande positioner i samhället. I och med att kristendomen fick en starkare ställning blev den mer anpassad till det romerska samhället. Sexualetiken kännetecknades alltmer av avhållsamhet, inte bara utom utan även inom äktenskapet, könsumgänge var enbart till för barnalstrande. Under det andra århundradet framträder bilden av kvinnan som hora eller madonna, och kvinnorna blev tydligt uppdelade i ”goda” och ”dåliga” kvinnor. En anledning till detta kan ha varit att begränsa det inflytande som kvinnorna hade i det tidiga skedet av kristendomen (Lennerhed, 2006). Sammanfattningsvis blev sexualiteten sedd som något negativt under senantikens och idealet var avhållsamhet (Lennerhed, 2006).

Medeltiden

På 1000-1100-talet var könsrollerna inte lika definierade som tidigare och det var inte längre fullt för män att tex gråta, en känslös yttring som ansetts vara kvinnlig. Klostren var en instans där även kvinnor kunde komma i kontakt med högre bildning och många framstående kvinnor under 800-1100-talet var abbedissor. När universiteten började överta klostrens roll som kunskapscentrum utestängdes kvinnorna från högre utbildning och det blev endast förbehållet män. Samtidigt reglerade kyrkan sexualiteten allt mer, kärnfamiljen blev idealet och missionärställningen blev det enda rätta sättet (enligt naturen) att idga könsumgänge. Under senmedeltiden ökade avståndet mellan kvinnor och män och resultatet blir en mörkare kvinnosyn (Lennerhed, 2006).

Renässansen

De traditionellt kvinnliga egenskaperna så som kyskhet, fromhet och stillsamhet framhävs mer nu

än vad de gjort tidigare. Istället för att ses som något negativt, som gjordes under antiken, ses de som något positivt. Däremot är det fortfarande Aristoteles bild av kvinnan som ofullkomlig och bibelns och kyrkans synsätt som är rådande och befäster kvinnans underordning (Lennerhed, 2006).

Häxan

Att kvinnor började anklagas för häxeri på 1600-talet kan komma från att det ställdes krav på reformering av kyrkan där kvinnor spelade betydande roller. Det var ovanligt att kvinnor tog för sig på det här sättet och det bröt mot traditioner och "naturens ordning". För att återställa ordningen började häxjakten på starka kvinnor som tog för sig. Allt eftersom hantverk och andra arbeten krävde mer yrkesskicklighet utestängdes kvinnorna från dessa offentliga rum och blev ännu mer hänvisade till hemmet och familjen (Lennerhed, 2006).

1800-talet

I slutet på 1800-talet sattes det fart på sexualitetsdebatten och tankarna på en sexuell frigörelse började diskuteras på allvar (Lennerhed, 1994). Det var också på den här tiden som termen sexualitet började användas som en konsekvens av den tilltagande forskningen inom området (Foucault, 2002a). Under den här tiden var den viktorianska sexualmoralen rådande och den gick ut på avhållsamhet utanför äktenskapet men även måttlighet inom det. Sexualdriften hos kvinnor ansågs vara svagare än hos män och detta ledde till en dubbelmoral. Det accepterades i det tysta att män gick till prostituerade och för kvinnorna var det viktigt att vara en "ärbar" kvinna och inte en "lösaktig" (Lennerhed, 1994).

Den skotske läkaren Drysdale hävdade att avhållsamhet var skadligt för hälsan och medförde både fysiska och psykiska sjukdomar. Detta ansåg han var ett argument för rätten till ett sexuellt umgänge och preventivmedel. I Sverige var det framförallt studenterna som pläderade för en friare sexualsyn och den unge studenten Knut Wicksell blev orsaken till en stormig debatt när han 1880 förespåkade användningen av preventivmedel (Lennerhed, 1994). Den teori han förespåkade kallades för nymalthusianism och de ville sänka födelseantalet och därigenom bemästra överbefolkningsproblemet genom användning av preventivmedel (Bergenheim & Lennerhed, 1997). Motståndarna menade att preventivmedel var farliga för hälsan och osedliga, vissa gick så långt som att kalla det för mord att använda sig av detta. Hinke Berggren, en ung socialist, påpekade i sitt föredrag *Kärlek utan barn* att många kvinnor tvingades till abort då många män smet undan sitt ansvar och att barnen for illa för att de var antingen oönskade eller oäkta om de föddes utanför äktenskapet. Debatten som följde ledde fram till preventivlagen 1911 som innebar att det blev förbjudet att propagera för användandet av preventivmedel (Lennerhed, 1994). Regeringen

ansåg att farorna med propaganda för preventivmedel skulle leda till en befolkningsminskning, sexuell promiskuitet och spridning av könssjukdomar (Bergenheim & Lennerhed, 1997).

RFSU

RFSU, Riksförbundet För Sexuell Upplysning, bildades 1933 av Elise Ottesen-Jensen, eller Ottar som hon kom att kallas (RFSUa). På agendan stod bl.a.:

- Införande av sexualundervisning i skolan
- Upprättande av rådgivningsbyråer
- Slopning av preventivlagen och fri tillgång till preventivmedel för behövande
- Rätt till abort och sterilisering
- Avkriminalisering av homosexualitet

Redan före RFSU bildades hade Ottar rest landet runt och informerat om preventivmedel. De sociala förhållandena i Sverige vid den här tiden var svåra, framförallt för kvinnor. Många kvinnor blev sjuka, försvagade eller dog i förtid av alltför många och täta graviditeter. Då abort var förbjudet enligt lag utfördes många illegala aborter vilket ledde till att många kvinnor dog eller blev sterila (Lennerhed, 1994). Enligt Ottar kunde man endast rå på dessa problem med upplysning för att få till en lagändring (RFSUa).

1938 avskaffades lagen som förbjöd information om preventivmedel. Samma år fick Sverige sin första abortlag, som innebar att en kvinna kunde få rätt till abort på vissa grunder (Lennerhed, 1994). Lagen om fri abort kom inte förrän 1975 (RFSUb, Skolverket 1999).

Kinsey

1948 publicerade Alfred Kinsey *Sexual Behaviour in the Human Male* som blev mycket uppmärksammas runt om i världen. Ett par år senare, 1953, publicerades uppföljaren *Sexual Behaviour in the Human Female*. Dessa vetenskapliga rapporter var de första i sitt slag och Kinsey presenterade ett stort material där han redovisade mäns och kvinnors sexuella vanor. Det som Kinsey ansåg var kvantitativt mätbart var orgasmer och genom intervjuer fick han fram hur, med vem och hur ofta de fick orgasm (Lennerhed, 1994).

Hans resultat visade att det sexuella beteendet varierade mycket mellan individer men också att mycket av det som ansågs vara ”onormalt” beteende utövades av ”vanliga” människor. Män och

kvinnor skiljde sig inte mycket åt och kvinnor fick orgasm lika lätt som män. En annan aspekt av undersökningen är den som rör erfarenheter av homosexuella kontakter som visade sig vara vanligare än man hade trott. Kinsey pratade istället om en skala med homosexualitet i ena änden, heterosexualitet i den andra och bisexualitet i mitten (Lennerhed, 1994).

50-talet

I skenet av de föregående decenniernas sexualdebatt uppkommer frågan hur man såg på äktenskapet på 50-talet. Denna fråga kan besvaras genom att studera *Äktenskapets ABC*, en handbok i samlevnadsfrågor som utkom 1958 av Stockholms Stifts Pedagogiska institut. I denna bok tillstår att "Den kristna synen på äktenskapet betraktar inte sexuallivet som något syndigt eller ont" men betonar också att troheten mellan makar är av största vikt. Den sexuella lösaktigheten kan därför inte accepteras utan sexualiteten hör hemma inom äktenskapet (Fjellbu, 1958). Fjellbu diskuterar även frågan om preventivmedel, i och med att sexualiteten inte enbart har med barnalstrande att göra, menar han, är det upp till makarna själva att avgöra hur och om de vill använda preventivmedel. Däremot får de inte användas för att gå emot föräldrinstinkten, som är en av grundpelarna i äktenskapet, eller som Fjellbu (1958, s. 12) skriver:

...ett oomtvistligt moraliskt krav att barnbegränsningen inte blir till synd mot den andra stora biologiska och av Gud givna grundlagen för äktenskapet: föräldrinstinkten. ... Så måste exempelvis valet >> bil eller barn >> inom ett äktenskap anses naturvidrigt.

I ett annat citat visar Fjellbu upp vilken vikt han lägger vid föräldrinstinkten (1958, s. 17):

Att vilja ha barn är en naturlig och av Gud ingiven önskan och den kvinna eller den man som inte har denna längtan är det något fel på.

I ett annat kapitel beskrivs äktenskapets biologi av Mirjam Furuhjelm. Där konstateras att det är en fördel om parterna genomgår en hälsoundersökning innan de ingår äktenskap, för att vara säkra på att inga sjukdomar föreligger och att båda är fertila. Furuhjelm ger tips och råd till blivande makar hur de ska uppföra sig och vad de har att vänta i ett äktenskap. Bl.a. rekommenderas att kvinnor inte simulerar orgasm och att män kan bli tillfälligt impotenta om de är rädda för att inte kunna prestera bra (Furuhjelm, 1958). Kapitlet behandlar också problem som kan uppstå mellan makarna när barn tillkommer och Furuhjelm (1958, s. 80) konstaterar att:

...då i och genom barnafödandet kvinnans biologiska funktion blivit fullkomnad.

60-talet

På 60-talet uppstod en livlig sexualdebatt där det ställdes krav på en mer öppen och tolerant inställning, med andra ord en mer liberal inställning, till sexualiteten. Ämnen som debatterades var bl.a. skolans sexualundervisning, fri abort, homosexualitet och pornografi. Framförallt de ungas sexualitet var i centrum och det diskuterades om acceptans av fria förbindelser, dvs. sex för vänskaps skull utan krav på kärlek (Lennerhed, 1994). Tillgången på p-piller som lanserades på 60-talet var något som bidrog till den sexuella friheten (Waller, 2002). Kritik uttrycktes mot sexualundervisningen i skolan för att den var moraliserande, istället ville liberalerna att skolan skulle informera och diskutera olika frågor och sedan låta ungdomarna själva bestämma hur de ville leva (Lennerhed, 1994).

Könsroller och kvinnans frigörelse debatterades också under den här tiden, dock fanns det en viss problematik mellan kvinnans frigörelse och sexualitetsdebatten. Harriet Holter, norsk sociolog, menade att den friare sexualiteten framställde kvinnan som sexobjekt och att det inte nödvändigtvis främjade kvinnosaksfrågan (Lennerhed, 1994).

Angående pornografi dryftades frågor om den var positiv eller negativ, om den kunde göras annorlunda eller bättre, vilket behov som fanns osv. I princip tangerade inte könsrolldebatten med pornografidebatten, de som argumenterade för kvinnosaksfrågor kommenterade för det mesta inte pornografien. Det dröjde in på 70-talet innan detta kom upp på agendan för feminister och en anledning kan vara att pornografien ändrades en hel del under 60-talet. Den spreds i vidare kretsar, innehöll mer våldsamma inslag än tidigare och blev mer "detaljerad" än tidigare (Lennerhed, 1994).

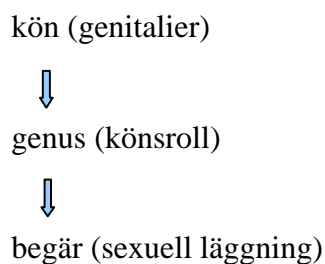
Under den här tiden får Sverige ett rykte om sig internationellt att vara ett sexuellt frigjort land. Bland annat filmer som *Hon dansade en sommar* (1951), *Jag är nyfiken – gul* (1967) och *Jag är nyfiken – blå* (1968) lade grunden till det som kom att kallas "den svenska synden" (Lennerhed, 1994).

Tiden efter 60-talet

På 70-talet fokuserade kvinnorörelserna på våldtäkt och arbetade för att vidga begreppet. Sexuella övergrepp sågs som en makthandling på vilket sätt män kunde utöva makt över kvinnor. Det diskuterades också (under flera decennier) om den sexuella revolutionen gynnade eller missgynnade kvinnans frigörelse. I många fall utgick normen fortfarande från männen och kvinnorna ville bli lika männen istället för att framhäva det typiskt kvinnliga (Lennerhed, 2006). Överlag präglades 70-talet

av ett bejakande av sexualiteten (Skolverket, 1999).

Debatten om våldtäkt gick över till debatt om sexuella övergrepp på barn under 80-talet (Lennerhed, 2006), som för övrigt präglades av hotet från HIV och därför var könssjukdomar ett uppmärksammat ämne. På 90-talet pratade man om sexuellt relaterat våld, sexistiskt språkbruk och jämställdhet mellan könen (Skolverket, 1999). Utifrån debatten om genus och kön utvecklades queerteorin som behandlar kön och könsidentitet. Inom denna teori pratar man om följande modell (Lennerhed, 2006):

Inom queerforskningen studerar man alltså förhållandet mellan det biologiska könet, den socialt konstruerade könsrollen (manligt/kvinnligt) och den sexuella läggningen och hur dessa påverkar varandra. Med andra ord kan man säga att queerteorin ifrågasätter heteronormativiteten som länge präglat vårt samhälle (Lennerhed, 2006).

Idag

Vi omges dagligen av sexualiserade bilder, i reklam, filmer, tidningar mm (Lennerhed, 2006) och dagens samhälle präglas av en öppenhet inför sexualiteten, i alla fall om man ser till ytan. Vi har tillgång till abort och preventivmedel, homosexuella har idag fler rättigheter än förut och den kvinnliga orgasmen diskuteras i kvällstidningarna. Är det dock så öppet och fördomsfritt som det verkar? I media diskuteras fortfarande våldtäkt och sexuella övergrepp, heteronormen är fortfarande förhärskande och kanske har den öppna debatten om sex gått så långt att folk börjat tröttna på den? Dagens debatt handlar om till vilken del sexualdriften är biologisk eller socialt konstruerad (Bergenheim & Lennerhed, 1997). Genusvetenskapen är nu ett etablerat forskningsområde med högskoleutbildningar.

Det man ser utifrån denna genomgång av begreppet sexualitet är att innebörden har varierat en del genom tiderna och påverkas av den kultur och samhälle där den utövas (Bergenheim & Lennerhed, 1997). Dessutom hänger kvinnans roll och frigörelse till relativt stor del ihop med sexualiteten och därför är det svårt att undvika diskussioner om könsroller.

2.3 Homosexualitet

Accepterandet av homosexuella kontakter har varierat i olika kulturer och tider, från antikens upphöjande av gossekärleken och deras allmänna accepterande av manliga erotiska kontakter (dock inte kvinnliga!) till kristendomens ideal av man-kvinna relationer. Termen homosexualitet började användas först i slutet på 1800-talet (Bergenheim & Lennerhed, 1997).

Homosexualitet har länge ansetts vara "emot naturen" och därför varit straffbelagt men under 1800-1900-talen ställdes krav på ökad tolerans. De flesta såg dock homosexualitet som en sjukdom och menade att det därför inte skulle vara straffbart. RFSU pläderade för ökad tolerans men man kan också utläsa att de betraktade homosexualitet som stört beteende som framförallt skulle behandlas och förebyggas. Föreställningen om att homosexualitet var förvärvad spreds med Freuds teorier. Det var först 1944 som det avkriminaliserades (Lennerhed, 1994) men "sjukdomsstämpeln" togs inte bort förrän 1979 (RFSLa). 1950 bildades RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande och 2007 bytte förbundet namn till riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter (RFSLb). Idag jobbar de för att:

...homosexuella, bisexuella och transpersoner ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som andra. Arbetet för detta sker genom politiskt påverkan, informationsarbete och sociala och stödande verksamheter. Konkret kan detta röra sig om att skriva insändare, informera i skolor om hur det är att vara HBT, att arrangera fester eller driva en telefonjour.

2.4 Ungdomars sexualitet idag (Sexualsyn)

Vilken verklighet möter ungdomar idag och hur ser man på ungdomars sexualitet? Detta är väsentliga frågor att ställa sig i förhållande till skolans sex- och samlevnadsundervisning.

Kärleksmoral

Forskare har kunnat se under de senaste decennierna att ungdomar anser att kärlek och sex hör ihop. Att ha sex är legitimerat om det sker inom en kärleksrelation men det behöver inte innebära äktenskap. Detta synsätt kan man kalla för kärleksmoral eller kärleksideologi. Genom att definiera en relation som ett kärleksförhållande kan ungdomar tillåta sig att ha sex utan att de går utanför ramarna på det som anses vara ok. På senare tid kan man däremot se en förändring som tyder på att kärleksmoralen är på väg att luckras upp. Inställningen till sexuella relationer utan kärlek är mer accepterande än tidigare vilket leder till fler tillfälliga förbindelser och partners och därmed ett ökat riskbeteende. Den här förändringen har störst betydelse för kvinnor då det varit deras sexualitet som historiskt sätt har fått stå tillbaka. Om man jämför antalet partners från 60-talet har både män och kvinnor flera partners idag men den största ökningen är hos kvinnorna. Däremot har inte åldern för

samlagsdebuten ökat sedan 60-talet och den ligger relativt stabilt mellan 16 och 17 år för båda könen (Forsberg, 2006).

Sexuella relationer utanför parförhållande

Ett begrepp som används av ungdomar idag är KK som står för ”knullkompis”. Relationen med en KK kan se olika ut, man kan vara vänner, före detta pojk/flickvänner eller enbart träffas för den sexuella kontakten. I och med att begreppet är relativt nytt finns inte någon tidigare forskning om detta men det betyder inte att beteendet inte har förekommit tidigare men skulle i så fall benämnas älskare/älskarinna istället för KK. I vilket fall så ligger begreppet i tiden med upplösningen av kärleksmoralen och den förändrade attityden till ”lösa” förbindelser (Forsberg, 2006).

En tillfällig sexuell förbindelse kallas ofta för one-night stand och har också blivit en mer accepterad företeelse. I årskurs 9 är det 70 % av ungdomarna som anser att det är ok med one-night stand och i gymnasiet är det 80 % . Det är framförallt för kvinnor som det har blivit mer accepterat (Forsberg, 2006).

Homosexualitet

Attityden mot homosexualitet har också förändrats på sistone och fler ungdomar anser att det är normalt att vara homosexuell (Forsberg, 2006). Kvinnor är i högre utsträckning än män accepterande till homosexualitet. Bland heterosexuella män är det vanligare att markera sin sexualitet för att inte uppfattas som ”böj” (Forsberg, 2006, Bergström & Foxhage, 2005). Enligt forskning som undersökt homosexuella erfarenheter hos ungdomar har det skett en ökning även där. Resultatet kan också bero på att människor idag är mer öppna om sina samkönade erfarenheter (Forsberg, 2006).

Internet

De nya kommunikationsmöjligheter som internet ger är unika för dagens generation ungdomar och innebär en helt ny arena för sexualitet. Anonymiteten på internet ger också möjligheter att leva ut sin sexualitet på ett annat sätt än tidigare, speciellt för kvinnor och homosexuella. Cybersex innebär att man kan ägna sig åt sex över nätet utan att röja sin anonymitet och därmed ”experimentera” med bl.a. sexuell läggning och fantasier. Många träffar även sina partners här som sedan utvecklas till kärleksförhållanden (Forsberg, 2006).

Internet har också gjort pornografi lättillgängligt och det är det vanligaste anledningen som män använder nätet till i sexuella syften. Ca 60 % av männen ser på porr men mindre än 20 % av kvinnorna. Det är också vanligt att ungdomar hamnar på porrsajter av misstag (Forsberg, 2006).

Idag är det vanligt att ungdomar besöker s.k. ”fjortissajter”. En sådan är snyggast.com där alla kan lägga ut bilder på sig själva och sedan rösta på bilderna. Även amatörfilmer och bilder kan läggas ut på nätet och detta innebär risker för ungdomar. Dels kan det publiceras filmer och bilder som de inte givit samtycke till och dels kan material som de själva lagt ut modifieras. Här kan ungdomar också komma i kontakt med folk dem inte känner som kan komma att utnyttja dem sexuellt (Forsberg, 2006).

Pornografi

Idag har porrkonsumtionen ökat hos både kvinnor och män (Forsberg, 2006) vilket antagligen hänger ihop med den ökade tillgängligheten (Bergström & Foxhage, 2005). Mycket av porren som produceras riktar sig till heterosexuella män och där objektifieras kvinnor. Kvinnor tror att porren påverkar synen på kvinnan och många upplever den ofta som äcklig och avtändande. En stor del av männen däremot anser att porr är upphetsande men samtidigt anser många att den även är förnedrande. Det kan leda till ett moraliskt dilemma där män kan känna skuld över sin upphetsning (Forsberg, 2006). Att som kvinna erkänna att porr kan vara upphetsande är svårt då kraven på kvinnor är stora. Dels ska de inte vara för sexuellt intresserade och dels objektifieras kvinnan (Forsberg, 2006, Bergström & Foxhage, 2005). Killar kan också se porren som en källa till kunskap där de får reda på vilka ställningar som finns och hur kvinnokroppen ser ut. De flesta kunde ändå betrakta porren som förvanskning av verkligheten (Bergström & Foxhage, 2005).

Preventivmedel

De vanligaste preventivmedlen bland ungdomar är kondom och p-piller. Dock är nog risken för att bli gravid det som ungdomar skyddar sig emot snarare än att få en könssjukdom då p-piller ersätter kondomen vid senare samlag. Många ungdomar använder någon typ av preventivmedel men kondomanvändandet är inte alltför utbrett. Enligt Herlitz studie, *Allmänheten och hiv/aids* är det bara ca hälften av de sexuellt aktiva 16-17 åringarna som använt kondom den senaste månaden (Forsberg, 2006).

Akut p-piller kunde köpas receptfritt på apoteket första gången 2001 och det sågs som positivt hos kvinnor. Fördelar var att det var lättillgängligt, även under helgen, och det var inte så omständligt att få tag i. Det var inte heller många kvinnor som ansåg att tillgängligheten påverkade deras preventivmetoder i övrigt (Forsberg, 2006).

Under de senaste tre decennierna har antalet graviditeter minskat bland ungdomar men antalet aborter har ökat sedan mitten av 90-talet. Särskilt bland de äldre ungdomarna (19 åringar) har

aborterna ökat vilket troligen hänger ihop med förlängningen av ungdomstiden, fler studerar och väntar därför med att skaffa barn (Forsberg, 2006).

Könssjukdomar

De könssjukdomar som är mest utbredda bland ungdomar är klamydia, kondylom och genital herpes. Ca 90 % av de smittade var unga mellan 15-29 år. Efter HIV kom på 80-talet sjönk antalet smittade med klamydia pga. ökad kondomanvändning men har idag återigen ökat (Forsberg, 2006). Nyligen kom ett vaccin, *Gardasil*, ut på marknaden som kan förebygga infektioner av vissa typer av humant papillomavirus som bla ger upphov till livmoderhalscancer och kondylom. Det rekommenderas att barn och ungdomar som ännu inte haft sin sexualdebut och därmed ännu inte utsatts för smitta vaccineras (Läkemedelsverket). Vaccinet ingår i läkemedelsförmånerna för unga kvinnor i åldern 13-17 år (Fass). Herpesviruset är det många som bär på, ca 30 % av befolkningen men det är inte många som får problem med det. Däremot är spridningen av HIV inte särskilt stor, de flesta smittas utomlands eller är redan smittade när de kommer till Sverige . Det verkar också som kvinnor är mer riskmedvetna än män och de känner också mer skuld och skam över att ha smittats med en könssjukdom (Forsberg, 2006).

Könsroller

Många ungdomar, både tjejer och killar, har erfarenheter av ett sexistiskt språkbruk i skolan men tjejer är i allmänhet lite mer utsatta. Vilken form detta tar sig skiljer sig dock mellan könen, flickor förlorar i anseende om de kallas för hora medan killar gör det om de kallas för bög. Nästan 40 % av alla tjejer uppger att de någon gång blivit kallad för hora. Den forskning som finns inom området har gemensamt att det är olika villkor för tjejers och killars sexualitet (Forsberg, 2006). RFSU's projekt *Bland horor bockar och bögar* pratar istället om det *sexuella utrymmet* (Bergström & Foxhage, 2005). Med det sexuella utrymmet menas det som är ok för tjejer och killar att göra utan att gå ifrån normen för vad som är manligt respektive kvinnligt. Många olika handlingar och beteende kan ge upphov till ett horrykte, att knulla runt, hångla med många, hur hon betar sig eller vilken klädstil hon har. Det kan även användas mot tjejer som tar mycket plats och hörs och syns. En kille som har sex med många kallas inte hora utan bock och är något positivt. Hos killar är det däremot värre att få benämningen bög, som symboliserar en ”omanlig” man. Att inte leva upp till den manliga normen utan visa ett mer ”fjolligt” beteende upplever killarna som mer hotfullt än tjejerna och ett bögrykke nedvärderar en kille (Bergström & Foxhage, 2005).

Sexuella övergrepp

Ett antal studier visar att sexuella övergrepp är relativt vanligt bland kvinnor. Över 60 % av alla kvinnor har erfarenheter av behandling som de anser är sexuellt kränkande. Motsvarande siffra hos män är ca 20 % (Forsberg, 2006).

Antalet sexualbrottsfall har ökat de senaste tre decennierna vilket troligen beror på att fler anmäler idag. Dock är mörkertalet fortfarande stort. Dessa händelser är ofta förknippade med skuldkänslor och därför kan det vara svårt att anmäla (Forsberg, 2006).

2.5 Sexuell hälsa

På sista tiden har man börjat prata om sexuell hälsa som är ett vidare begrepp än reproduktiv hälsa och det kan därför vara bra att klargöra vad begreppet står för. Definition av reproduktiv hälsa bestämdes på FN's befolkningskonferens (ICPD Programme of Action, PoA) i Kairo 1994. I begreppet ingår även sexuell hälsa och i stort innebär en god reproduktiv hälsa att man har tillgång till en säkert sexualliv och en god vård (Utrikesdepartementet, 2006). I Sverige skiljer vi mer på begreppen och sexuell hälsa kan men måste inte infatta reproduktion (Region Skåne, 2005). Enligt världshälsoorganisationen, WHO, innebär sexuell hälsa något mer än frånvaro av sjukdom, diskriminering och våld (WHO, 2006). Begreppet sexuell hälsa tar även hänsyn till det fysiska, känslomässiga, mentala och sociala välbefinnandet. Även inom folkhälsan tas området upp och behandlas under målområde 8; En trygg och säker sexualitet och en god reproduktiv hälsa, och där står att läsa (Folkhälsoinstitutet, 2005):

Möjligheterna till trygg och säker sexualitet är grundläggande för individens upplevelse av hälsa och välbefinnande och samhället måste värna om områden som sex- och samlevnadsundervisning, familjeplanering och mödrahälsovård.

Genom att betrakta sexualiteten som en del av ett hälsoperspektiv kan man även betrakta målen för hälsa i läroplanen som mål för en god sex- och samlevnadsundervisning. I Lpo94 finns mål att uppnå i grundskolan under rubriken Kunskaper. Där står bl.a. (Lpo94)

Skolan har ansvar att varje elev efter genomgången grundskola

- har grundläggande kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa samt har förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan och miljön

2.6 Sex- och samlevnadsundervisning i skolan

2.6.1 Historik

I Sverige började sex- och samlevnadsundervisningens historia på 30-talet när RFSU bildades. Som tidigare sagt stod införandet av denna typ av undervisning i skolorna högt på den nybildade föreningens lista. Under 40-talet började sexualundervisning successivt att införas i skolorna och 1955 blev den, som det första landet i världen, obligatorisk, vilket väckte starka reaktioner utomlands (Lennerhed, 1994).

Den första lärarhandledningen utgavs av skolöverstyrelsen 1945 och den gällde för folkskolan. I denna rekommenderas avhållsamhet under uppväxtåren men däremot fördömdes inte samliv mellan ogifta. 1949 kom en handledning ut för högre skolor som påminde mycket om 1945 års handledning i en något mer omarbetad version (Centerwall, 2000).

1956 års lärarhandledning utkom efter att sexualundervisningen i skolan blivit obligatorisk och den beskrev mycket detaljerat hur undervisningen skulle bedrivas (Lennerhed, 1994). I mycket liknade den de tidigare handledningarna men den hade utökats och moderniserats (Centerwall, 2000). I denna framgick vad som skulle tas upp och inom vilka ämnen (biologi, kristendom och samhällslära) samt att pojkar och flickor skulle undervisas tillsammans. Ämnen som behandlades var bla puberteten, befruktning, graviditet och förlossning samt preventivmedel och könssjukdomar. Målet med undervisningen var att visa hur sexuallivet hörde ihop med hem, familj och barn och det gick på så sätt ut på att fostra eleverna till ”goda” samhällsmedborgare. I denna fostran ingick att rekommendera avhållsamhet under uppväxten och att sexualitet och kärlek hör ihop och att skolan därmed tog helt avstånd från ”fria förbindelser”. Handledningen utgick ifrån att ungdomar behövde normer och vägledning och att de behövde skyddas. I boken Jungfrutro och dubbelmoral, skriven av Kristina Ahlmark-Michanek och utkommen 1962 kritiseras skolans moraliserande över ungdomars sexualitet. Det var också denna bok som satte fart på 60-talets sexualdebatt (Lennerhed, 1994).

1962 var också det år då det infördes obligatorisk nioårig grundskola vilket hade lett till överseende av skolan, dock inte av sexualundervisningen. Det fanns dock invändningar mot den dåvarande undervisningen och bl.a. Sveriges Liberala Studentförbund och Sveriges elevers centralorganisation föreslog revideringar och anpassning av den. Liberalerna ville istället att skolan skulle informera om biologiska fakta, diskutera olika etiska synsätt och slutligen låta eleverna själva ta ställning till hur de vill leva. Kritiken ledde fram till en utredning om sexualundervisningen (Lennerhed, 1994) och 1956 års handledning reviderades delvis 1965 och 1966 (Centerwall, 2000).

En ny handledning utkom först 1977 och den är för närvarande den sista i sitt slag (Centerwall,

2000). I den föreslås en friare syn på sexualitet där homosexualitet skulle mötas med tolerans och att skolan skulle arbeta mot fördomsfulla könsroller. I övrigt skulle sexualitet ses i ett vidare perspektiv än för befruktning och det är nu termen sex- och samlevnadsundervisning framkommer (Lennerhed, 1994).Handledningen från 1977 behandlade många etiska frågor som fortfarande är aktuella. Idag finns det däremot ingen handledning utan skolverket ger istället ut ett referensmaterial, "Kärlek känns! förstår du" som syftar till att ge underlag för diskussioner i skolans sex- och samlevnadsundervisning (Centerwall, 2000, Skolverket, 1999).

2.6.2 Sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan idag

Styrdokument

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet står det att sex- och samlevnadsundervisningen är rektors ansvar (Lpo94) men övergripande nationella mål saknas. Läroplanen tar också upp ett genusperspektiv. Under rubriken *En likvärdig utbildning* (Lpo94, s. 6) står:

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster.

Något annat som nämns på flera ställen i Lpo94 och som kan relateras till sex- och samlevnadsundervisningen, bl.a. under rubriken *Skolans uppdrag*, är vikten av att eleverna kan göra personliga ställningstaganden. Under *Normer och värden* står som ett *mål att sträva mot* "att varje elev utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter" (Lpo94). Även under *Kunskaper* finns ett liknande *mål att sträva mot* formulerat (Lpo94, s. 11):

Skolan ska sträva efter att varje elev

- befäster en vana att självständigt formulera ståndpunkter grundade på såväl kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden

I kursplanerna (Skolverket) för grundskolan nämns mål för sex- och samlevnad endast i ämnet biologi. Under *mål att sträva mot* står:

Skolan ska i sin undervisning i biologi sträva efter att eleven

- utvecklar förmågan att diskutera frågor om hälsa och samlevnad utifrån relevant biologisk kunskap och

personliga erfarenheter.

- utvecklar kunskap om pubertetens inverkan på individen

Det är alltså framförallt samlevnad som betonas framför sexualitet men ändå är det tydligt att samtalet som arbetsform är en viktig del i undervisningen. Det andra målet om pubertetens inverkan är mer faktamässig kunskap. Under *ämnets karaktär och uppbyggnad* står det lite mer om vilka aspekter av människan som ska beaktas och här nämns både sexualitet, samlevnad och kärlek.

Biologiämnet behandlar människan som biologisk varelse. Häri ingår kunskaper om cellen, om inre organ och deras funktion samt hur dessa samverkar. Frågor som hälsa, droger och funktionshinder belyses. Utifrån perspektivet att ta ansvar både för sig själv och andra behandlas frågor om kärlek, sexualitet och samlevnad.

Slutligen nämns två mål som berör området sex- och samlevnad som eleven ska ha uppnått i slutet av det nionde skolåret.

Eleven skall

- ha kunskap om vad befruktning innebär
- ha kunskap om sexuallivets biologi, preventivmetoder och sexuellt överförbar smitta

Således är det endast faktamässiga kunskaper som eleverna behöver ha med sig för att uppnå målen och inget om samtal, diskussioner, etiska överväganden, ställningstagande o dyl. nämns. När man studerar dessa dokument betonas elevernas förmåga att göra egna ställningstaganden och genusperspektiv i läroplanen men det saknas konkreta mål för detta i kursplanerna. Där dominerar istället faktakunskaper.

Mål

Enligt en utredning som genomfördes av Skolverket 1999 varierar sex- och samlevnadsundervisningen mycket mellan olika skolor. En anledning är att det saknas gemensamma mål och få skolor har nedskrivna lokala mål. Enligt läroplanen för grundskolan är sex- och samlevnadsundervisningen ämnesövergripande och ska integreras i olika ämnen (Skolverket, 1999). Värdegrunden är det som undervisningen ska utgå ifrån, alltså människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde och jämställdhet mellan män och kvinnor (Lpo94). Dessutom ska ett demokratiskt arbetssätt präglade undervisningen (Skolverket, 1999).

Ledning

Vidare så blir uppdraget ottydligt då det uppstår oklarheter i vem som faktiskt är ansvarig för undervisningen. Om inte ledningen har samordnat och satt upp mål för undervisningen så agerar lärarna på egen hand och är inte insatta i vad kollegorna gör. Resultatet blir en oorganiserad undervisning där det är osäkert om alla elever får en likvärdig utbildning (Skolverket, 1999).

Olika perspektiv på lärande

De flesta skolor har lagt sex- och samlevnadsundervisningen i ämnet biologi i år 8. Undervisningen kan utgå från olika synsätt som presenteras nedan. Ett perspektiv är jämställdhetsperspektivet där jämställdhet, könsroller, kvinnlig och manlig sexualitet o dyl diskuteras. Vad gäller jämställdhetsperspektivet är det ofta tjejerna som framhålls. Man vill stärka tjejerna bla genom sk tjejgrupper och risken är att killarna glöms bort. Ett annat problem är att alltför mycket fokusering på könsroller snarare kan befästa dem än motverka dem. Ett annat utgångsläge är riskperspektiv där betoningen ligger på att förebygga sjukdomar och våld mm. Ett hälsofrämjande perspektiv är motsatsen där sexualiteten ses som något positivt istället för att bara måla upp en mörk bild där riskerna är det enda framträdande. Ett elevperspektiv utgår ifrån elevernas behov och frågor, där de har inflytande på undervisningen. Motsatsen är vuxenperspektiv som istället utgår från vad de vuxna anser att ungdomarna behöver lära sig (Skolverket, 1999).

Balansen mellan faktakunskaper och reflektion är också viktig, tilldelas eleverna enbart information eller får de tillfälle att reflektera över kunskaperna också? Det senare görs ofta i samtal om sexualitet och värderingsövningar kan vara ett sätt att hjälpa eleverna att ta ställning (Skolverket, 1999). I läroplanen (Lpo94) står att skolan ska sträva efter att varje elev

...befäster en vana att självständigt formulera ståndpunkter grundade på såväl kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden.

Ungdomar utsätts för mycket påverkan ifrån samhället och därför är det viktigt att de tränas i att fatta egna beslut och synliggöra sina egna värderingar. Detta kan uppnås genom reflektion och känslomässig bearbetning av kunskaper inom sex- samlevnad (Skolverket, 1999).

Undervisning i verkligheten

Hur ser då undervisningen ut på olika skolor. Skolverket kunde urskilja olika typer, för det första hade ca hälften av de granskade skolorna all undervisning förlagd till biologin i år 8 och den var också till största del biologiskt inriktad. Ämnen som togs upp var bla kroppen, puberteten, könssjukdomar och preventivmedel. Den andra hälften hade en mer varierad undervisning men det

är inte säkert att den kommer alla eleverna till del. För det mesta är det några eldsjälar som driver denna undervisning. I ett fåtal skolor får alla elever en bra och varierad undervisning där alla ovannämnda perspektiv har tagits i beaktande (Skolverket, 1999).

Bra undervisning

Vad är det då som karaktäriserar en bra undervisning i sex- och samlevnad? I skolverkets rapport kan man utläsa vissa kriterier (Skolverket, 1999).

- Undervisningen integreras i olika ämnen
- Alla får del av undervisningen
- Tydliga mål för verksamheten
- Olika arbetssätt
- Utgår från elevernas behov
- Både tjejer och killar uppmärksammas

Arbetssätt som används på skolor med bra undervisning är tex temaarbeten, teater, rollspel, diskussioner i olika sorters grupper som tjej- killgrupper, blandade grupper, stora och små. Därutöver används filmer, debatter och värderingsövningar i undervisningen. När det gäller värderingsövningar är det viktigt att fokus läggs på samtalet och inte på övningen i sig för att de ska ha ett mer djupgående syfte (Skolverket, 1999).

Kompetensutveckling

Möjligheterna till fortbildning inom detta område är förhållandevis få och begränsande faktorer verkar vara ekonomi och tidsaspekter. Efterfrågan bland lärare är ändå stor, framförallt på utbildning i samtalsmetodik och konfliktlösning. Även kompetensutveckling som berör arbetet med värderingsövningar vore önskvärt. Sex- och samlevnad i sig är också ett ämne som lärare kan känna sig osäkra att undervisa i och därför kan det vara bra att ha möjligheten att uppdatera sina kunskaper häri. Dessutom är det viktigt att ha i åtanke att lärare är olika. Vissa anser att sex- och samlevnadsundervisningen ger en bra kontakt med eleverna som är svårt att få i andra ämnen medan andra lärare helst skulle slippa att undervisa i det överhuvudtaget (Skolverket, 1999).

2.7 Värderingsövningar

Skolans uppgift är å ena sidan att förmedla skolans värdegrund och fostra eleverna till bla ansvarstagande och toleranta individer. Å andra sidan ingår det i skolans uppdrag att elever tränas i att själva utveckla sina ställningstaganden (Lpo94). Dessa olika aspekter kan tyckas motsägelsefulla

men värderingsövningar kan användas för att uppnå det målet samtidigt som skolans värdegrund förmedlas. Värderingsövningar är en metod som framförallt syftar till att klargöra värderingar och kan användas inom de flesta ämnen när det handlar om åsikter och dilemman där det inte finns några "rätta" svar. I och med att övningarna bedrivs i demokratiska arbetsformer så syftar de till att förmedla de värden som ingår i skolans värdegrund (Snäll & Söderholm, 2006).

Teorin bakom värderingsövningar handlar om att man inte ska överföra värderingar utan snarare att man ska lära sig en process för hur man värderar. Metoden ger ett redskap för att analysera sina egna ståndpunkter och förhållningssätt. Man kan förstå varför man handlar som man gör och vilka konsekvenser vissa förhållningssätt kan leda till. Om man blir medveten om varifrån dessa värderingar kommer och vilka alternativ det finns kan man också ompröva sina ställningstaganden och få fler valmöjligheter. Ungdomarna tränas i kritiskt tänkande och medvetenhet men också att respektera andras åsikter (Steinberg, 1994).

Målen med värderingsövningar är att ge ungdomar bättre självförtroende och lättare kunna stå emot gruppträck. Övningarna ger också träning i konflikthantering och relationer förbättras när man lyssnar på varandra och lär sig förstå andra synsätt. Resultatet blir att tolerans och respekt för andra utvecklas. Man kan säga att man tränas i att våga stå för sina åsikter, sätta gränser och fatta beslut (Steinberg s. 33, 1994). Inte minst tränas den kommunikativa förmågan som man har nytta av i många andra sammanhang (Snäll & Söderholm, 2006).

Det finns flera olika metodböcker om hur man arbetar med värderingsövningar, mycket material är speciellt framtaget för arbete med tjej- respektive killgrupper. *Röda tråden* (2002) är en handbok i sexualitet och samlevnad som ges ut av LAFA (landstinget förebygger AIDS) och den uppdateras kontinuerligt. En annan bok som jag använt mig mycket av och finner vara till stor hjälp med konkreta övningar som behandlar många områden är *VI – en metodbok om samlevnad* av Linda Leveau (2004). Inspirationen till övningarna som jag använde mig av i undervisningen är hämtade bl.a. från dessa böcker men även från andra material som handlar om värderingsövningar.

2.7.1 Ledarens påverkan

Attityden som ledaren förmedlar har större betydelsen än själva metoden (Steinberg, 1994). Läraren förmedlar många olika värden bara genom sitt sätt att vara och det är sällan vare sig läraren själv eller eleverna reflekterar över det. Sådana värden kommer fram bl.a. i hur läraren planerar lektioner och väljer samt presenterar lärostoffet. Det märks också på hur han hanterar situationer i

klassrummet och i relationen till eleverna (Snäll & Söderholm, 2006). Det är svårt att bortse från denna påverkan men det är kanske inte heller nödvändigt? Enligt Steinberg (1994) avstår alltför ofta läraren från sina egna åsikter av hänsyn till eleverna, för att de inte ska påverkas av honom. Om värderingar ändå framkommer genom lärarens förhållningssätt kan det istället vara lika bra att vara öppen med sina åsikter. Läraren borde istället motivera sina ståndpunkter och på så vis få till stånd en diskussion där man kan förhandla med eleverna och på så sätt få dem delaktiga i processen (Steinberg, 1994).

2.7.2 Leda värderingsövningar

Det finns många olika typer av övningar och det är viktigt att ledaren anpassar övningarna både efter gruppen och syftet. Klimatet i gruppen ska präglas av öppenhet och acceptans så eleverna känner sig trygga och vågar uttrycka sina åsikter. Om någon inte vill delta i övningen eller väljer att sitta tyst så måste detta respekteras, istället för att utöva påtryckningar bör man hellre försöka uppmuntra de som inte har lust att delta eller är blyga. Lägg fokus på att föra en meningsfull diskussion med de som är intresserade, så småningom brukar de övriga hänga på. Det är ok att ledaren är med i övningen och uttrycker sina egna åsikter, då förstår eleverna att inte heller ledaren har de "rätta" svaren givna. Det kan också vara bra att i början delge eleverna egna funderingar för att på så sätt få igång diskussionen. Det är dock en balansgång mellan att diskutera sina egna åsikter och att styra eleverna för mycket så att de svarar vad de tror att du vill höra, vilket inte är önskvärt (Steinberg, 1994).

Att jobba med värderingsövningar kan utveckla och förbättra relationen med eleverna då man ofta pratar om saker som berör eleverna. Undervisningen knyter an till elevernas verklighet och upplevs därför som meningsfull även för dem. Förhoppningsvis sätter diskussionerna igång processer hos ungdomarna som hjälper dem att tänka självständigt, kommunicera, formulera ställningstaganden och inse konsekvenserna av sitt handlande. Det är viktigt att komma ihåg att förändringar inte sker över en natt utan det bästa är att arbeta kontinuerligt med övningarna (Snäll & Söderholm, 2006).

Enligt Snäll & Söderholm (2006) förekommer det inom vissa lärarutbildningar att lärarstudenter får komma i kontakt med metoden och lära sig hur man använder den. Det är relativt vanligt att dessa lärare senare använder sig av metoden i praktiken. Eftersom metoden kan användas ämnesövergripande är den inte speciellt inriktad på sex- och samlevnadsundervisningen.

2.7.3 Forskning om värderingsövningar

Uppnår arbetet med värderingar de syften de påstås göra? Det är viktiga frågor att besvara och forskning bedrivs för att utvärdera metoden. Ämnet värderingar i sig är abstrakt och det medför problem i vetenskapliga undersökningar. Hur är man egentligen objektiv i dessa frågor och hur mycket påverkar våra egna värderingar undersökningen är några frågor som blir aktuella. Metoden har dock fått stor spridning i bla USA och det tyder på att användarna är positivt inställda (Steinberg, 1994).

Det finns rapporter som tyder på att syftena faktiskt uppnås, bla Blokker, Clarks och Covault har utfört projekt som ger positiva indikationer. Blokker undersökte huruvida värderingsarbete påverkade elevers beslutfattningsförmåga och självständighet och fann att detta hade ökat hos de elever som deltagit i övningarna. Clarks studie fann att drogmissbruk minskade bland elever som fick arbeta med värderingar medan Couvaults testgrupp visade signifikanta ökning av elevernas självförtroende och en mer positiv inställning till skolarbetet. Metoderna som används i experimenten kan ibland ifrågasättas men överlag är det ändå en positiv bild som framträder utifrån forskningresultaten (Steinberg, 1994).

Få undersökningar har gjorts som studerat hur värderingsarbetet går till i klassrummet, hur förändringar sker och hur läraren använder sig av övningarna. Det är ett område som det skulle vara intressant att forska vidare inom.

2.7.4 Kritik av värderingsövningar

Steinberg (1994) tar också upp vissa invändningar mot metoden och dessa handlar bla om den lämpar sig bra framförallt för de som redan är motiverade och kan uttrycka sig. Han tillbakavisar denna kritik med att eleverna tränas i att uttrycka sig och att ungdomar *är* mycket engagerade i sådant som kan knytas till deras verklighet.

En annan kritik är att övningarna har en individuell inriktning och att man då inte tar hänsyn till andra. Att utgå från eleven själv är viktigt för det kan hjälpa eleven att inse konsekvenser av sitt handlande osv. Däremot får ungdomarna förståelse för andra synsätt och lär sig att respektera varandra. Övningarna kan istället för att öka egoism ge en känsla av samhörighet inom gruppen. Samhällsperspektivet ska dock inte glömmas bort och det är upp till ledaren att forma övningarna på ett sådant sett att värderingar kan diskuteras i förhållande till samhället (Steinberg, 1994).

Ledaren har en viktig roll och det är bra om ledaren tränas i att arbeta med värderingar. Att själv ha deltagit i övningarna är en förutsättning för att man ska förstå innebörden av dem. Kan en ledare diskutera värderingar med ungdomar utan att propagera för sina egna åsikter? Full objektivitet kan aldrig uppnås men det är viktigt att komma ihåg att eleverna utsätts för påverkan från flera håll utanför skolan som tex via media. Det ingår dessutom i skolans uppdrag att förmedla vissa grundläggande värderingar till eleverna. Det ledaren ska göra är att belysa olika sidor av ett ämne och främja en diskussion. Ledaren kan framföra sina egna åsikter och låta eleverna debattera dem och utsätta dem för kritik. Här kommer man också in på ett annat problem som har med normer att göra. Enligt kritikerna uppmuntrar metoden till total värderingsfrihet, att alla åsikter är lika bra. Värderingsarbetet i sig är inte objektivt, man värderar rationellt tänkande och kommunikation högre än att ge efter för gruppsytryck osv. Meningen är dock att bemöta alla ståndpunkter med respekt och ställa följdfrågor som manar till eftertanke för att på så sätt främja kritiskt tänkande. Sammanfattningsvis kan man säga att arbetet i sig inte är fritt från värderingar men metoden tar inte ställning i specifika frågor (Steinberg, 1994). Dock måste man tänka på att diskriminerande åsikter är olagligt och även om det ska vara högt i tak under en värderingsövning kan inte sådana åsikter accepteras (Östlund, 2006).

Själva utformningen av värderingsövningar kan också vara en fallgrop som ofta hänger samman med att påståendena inte är tillräckligt genomtänkta. Ett exempel tas upp i boken Tyst i klassen! som handlar om sexuell läggning (Östlund, 2006). Där berättar en lärare på en högstadieskola om en värderingsövning som personalen fick vara med om när antimobbningsgruppen presenterade hur de arbetade. Ett påstående handlade om homosexuellas rätt att gifta sig och läraren som själv var homosexuell och vid tillfället nyförlovad blev starkt påverkad. Ungefär hälften av kollegorna höll inte med om att homosexuella skulle få gifta sig och läraren upplevde att de satte sig till doms över hennes ”rätt att älska och knyta band med min flickvän”. För henne var övningen på blodigt allvar medan det för andra var en lek. Exemplet visar på ett ogenomtänkt påstående där man utgår ifrån att alla är heterosexuella. Därför är det många faktorer att tänka på när man lägger upp värderingsövningar för att ingen ska känna sig utsatt eller oaccepterad.

3. Empirisk del

3.1 Problemprecisering

I skolans läroplan poängteras på flera ställen vikten av att eleverna tränas i att bli självständiga individer som kan ta ställning i olika frågor. Värderingsövningar kan vara ett medel att uppnå detta mål. Däremot kommer man inte i kontakt med denna metod på alla lärarutbildningar och hur mycket det används varierar från skola till skola. En person som vill använda sig av denna metod i arbete med ungdomar kan då ställa sig en del frågor.

- Vad anser ungdomar om att använda värderingsövningar och samtal i sex- och samlevnadsundervisningen?
- Hur ser man på manlig respektive kvinnlig sexualitet?
- Kan man påverka ungdomars uppfattningar genom värderingsövningar?
- Vilka problem kan man som ledare ställas inför?

Utifrån dessa frågeställningar har arbetet utformats.

3.2 Metod

3.2.1 Forskningsstrategi

Denna typ av undersökning kan betraktas vara explorativ, vilket innebär att man försöker belysa ett område från många olika aspekter (Patel & Davidson, 1994). I det här arbetet är området som berörs värderingsövningar och samtal i undervisningen. Dels undersöks hur eleverna upplever undervisningen, dels hur man kan arbeta med värderingsövningar genom en faktisk undervisningssekvens och även svårigheter som en lärare kan stöta på som vill använda sig av denna metod.

Aktionsforskning

Det här arbetet är inspirerat av aktionsforskningen som handlar om att utveckla och förbättra verksamheten (Rönnerman, 2004). Forskningen bedrivs av de som arbetar där och lämpar sig därför bra i lärarutbildningen och för yrkesverksamma lärare. I aktionsforskningen formulerar praktikern själv problemet och kan sedan iscensätta en handling, följa processen och reflektera över det som händer. Man pratar om "bottom-up"-perspektivet, där det är de yrkesverksamma som både ställer frågorna och driver utvecklingen i verksamheten framåt. Motsatsen är när andra beslutar om vad

som ska ske i verksamheten, ett sk ”top-down”-perspektiv. Något som är viktigt att komma ihåg är att ingen praktik är den andra lik och det kan därför vara svårt att implementera resultaten från en verksamhet till en annan. Det gäller speciellt i skolan, där man har att göra med många individer och grupper (Rönnerman, 2004).

I aktionsforskningen möts två olika kunskapsfält, dels den vetenskapliga forskningen och dels den praktiska kunskapen som finns i verksamheten. Inom lärarutbildningen framhålls vikten av att yrkesverksamma lärare kan bedriva utvecklings- och projektarbeten med syftet att förbättra praktiken. Aktionsforskningen ger lärarna verktyg för att kunna genomföra det utan att det är nödvändigt med en fullfjädrad forskarutbildning (Rönnerman, 2004).

Observationer är en viktig del i aktionsforskning och kan innebära både observationer av specifika situationer som samtal med elever eller en kombination av båda, som sker i det här arbetet. Intervjuer kan ge värdefull information om hur elever tänker, känner och resonerar. Samtal och observationer kan bidra till att öka medvetenheten om vad som egentligen försiggår i verksamheten. Som lärare får man distans och kan därmed tillägna sig nya perspektiv och ny kunskap (Rönnerman, 2004).

Intervjuer

Genom att använda sig av intervjuer får man mer ingående och utförlig information. Graden av standardisering anger hur bestämda frågorna är på förhand medan graden av strukturering anger hur mycket intervjupersonen själv tolkar frågorna (Patel & Davidson, 1994). Här används en relativt hög grad av standardisering då intervjuaren följde en intervjuguide (Kvale, 1997) (se bilaga 4 & 5) och ställer frågorna i samma ordning. Däremot ställdes följdfrågor som anpassades efter varje intervjusituation. Graden av strukturering är däremot lägre då det var mer öppet för intervjupersonerna att tolka frågorna för att få fram mer uttömmande upplysningar.

Intervjuarens roll

Personen som utför intervjuerna har en betydande funktion som man inte bör bortse ifrån. Ett vanligt argument som ifrågasätter tillförlitligheten i en intervjusituation är att intervjuaren ställer ledande frågor. Frågan blir då hur mycket intervjupersonens svar påverkas av detta och hur det påverkar analysen av intervjun. Även att detta är en berättigad fråga så behöver det inte vara något negativt att ställa ledande frågor i en kvalitativ forskningsintervju då de kan verifiera intervjuarens tolkning (Kvale, 1997).

Analys

Metoden som användes vid analys av intervjuerna var ad hoc vilket innebär att olika tekniker och angreppssätt används för att skapa mening i materialet. I vissa avsnitt kan tex kvantifiering användas medan det i andra kan göras djupare tolkningar osv. Metoden ger stor frihet till forskaren och är förmodligen den vanligaste formen för intervjuanalys. De tekniker som använts i detta arbete är bla meningskoncentrering där intervjupersonens svar sammanfattas mer koncist. I metoden kategorisering värderas resultatet vilket passar bra till frågorna som berörde enkäten som intervjupersonerna fyllt i. Även meningstolkning användes för att spekulera i elevernas ibland knapphändiga svar (Kvale, 1997).

3.2.2 Urval och begränsningar

Undersökningen genomfördes med en grupp i år 8 på en skola i en medelstor stad i södra Sverige. Totalt 18 elever deltog varav elva killar och sju tjejer. De som valdes ut till intervjuer representerade ett genomsnitt av gruppen där både killar och tjejer representerades likaväl som ”tysta” och ”högljudda” personer samt elever från olika kulturer/etniskt ursprung. Bland pojkarna var det bara några som ville delta och därför blev urvalet inte riktigt det önskade men kan ändå anses representera gruppen. Gruppen var känd av mig sedan tidigare på terminen då jag undervisat dem i biologi.

3.2.3 Genomförande

Först fick eleverna ut en enkät med påståenden som de skulle gradera från 1-6 beroende på hur mycket de höll med om påståendet (se bilaga 3). Det tog ungefär 15 minuter för dem att besvara den. Enkäten fylldes i anonymt men eleverna ombads att rita en figur på baksidan för att vid senare tillfälle kunna känna igen sitt exemplar. Därefter genomfördes en undervisningssekvens som omfattade fem lektionstimmar. För detaljerad lektionsplanering se bilaga 2.

Efteråt intervjuades en del av deltagarna. En pilotstudie genomfördes med två elever för att kunna förbättra och precisera frågorna i intervjuguiden (se bilaga 4). Därefter genomfördes ytterligare sex intervjuer där den korrigerade intervjuguiden användes (se bilaga 5). Totalt intervjuades fyra flickor respektive fyra pojkar. Varje intervju tog ca 20 minuter och videofilmades för att i efterhand kunna analysera resultaten. Under intervjuerna användes enkäten som eleven fyllt i och de olika påståendena diskuterades och eleven fick sedan ändra i enkäten om han/hon ville det.

Genomförda värderingsövningar

När man gör en lektionsplanering måste hänsyn tas till den tid och grupp som undervisningen berör.

För det mesta tar övningarna längre tid än man tror men det är bra att vara förberedd och ha extra övningar ifall att. Min lektionsplanering reviderades efter varje lektion och på de fem lektioner jag hade till förfogande hanns inte alls så många områden täckas in som jag först hade planerat. För detaljerad lektionsplanering se bilaga 3. Det ämne som framförallt behandlades var relationer såsom flirt, förälskelse, förhållande och vi kom även in en del på könsroller. Enligt gruppens SO-lärare, som normalt har denna typ av sex- och samlevnadsundervisning, är det detta ämne som brukar intressera eleverna mest. Därför koncentrerade jag mig på relationer istället för att ta upp andra ämnen som pornografi och homosexualitet. SO-läraren tyckte att just homosexualitet var ett ämne som han inte visste riktigt hur han skulle angripa och det hade varit intressant att lägga upp en undervisningssekvens runt detta område. Tidsbristen, både för detta arbete och de lektioner som jag hade till mitt förfogande, gjorde dock att det inte hanns med.

För att ge eleverna en känsla av samhörighet i gruppen inleddes undervisningen med samarbetsövningar. Dessa syftade till att deltagarna skulle skapa en vi-känsla och lära sig att samarbeta med varandra för att sedan kunna prata om lite allvarligare ämnen. Sådana övningar ska också vara roliga för att ge en positiv känsla som förhoppningsvis genomsyrar gruppen även senare i undervisningen.

Respekt för andra är väldigt viktigt när man pratar om sex och samlevnad och därför handlade den första övningen om det. Det var en heta stolen-övning där påståendet var: *man visar respekt för andra om man lyssnar när någon annan talar*. Idén var min egen och anledningen vara att jag kände till gruppen sedan tidigare och var orolig för att vissa skulle överrösta de övriga. I den litteratur jag hade kunde jag inte hitta någon övning som tog upp just detta problem och därför kände jag mig hänvisad till mina egna idéer. Meningen var att gruppen tillsammans skulle komma överens om detta innan de riktiga övningarna började. Då är det lättare att hänvisa till det om någon eller några senare börjar prata i mun på varandra.

3.2.4 Etik

När denna undersökning genomfördes har det tagits hänsyn till de forskningsetiska principerna som Vetenskapsrådet har utfärdat för humanistisk- och samhällsvetenskaplig forskning (1990). Syftet med den här arbetet är att undersöka hur man kan jobba med värderingsövningar inom sex- och samlevnadsundervisningen, hur eleverna upplever undervisningen samt vilka fallgropar ledaren kan råka ut för. Detta gör undersökningen etiskt försvarbar då den är ett dokument som andra som vill börja arbeta med ungdomar i dessa frågor kan ha nytta av.

Enligt de forskningsetiska principerna måste fyra krav uppfyllas vad gäller information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande. Vad gäller informationskravet fick eleverna i förväg ut skriftlig information som skulle visas för föräldrarna då deltagarna var omyndiga (se bilaga 1) (Kvale, 1997). I informationen framgick undersökningens syfte, genomförande och att deltagandet var frivilligt och när som helst kunde avbrytas utan konsekvenser. Dessutom framgick att elevernas identitet skulle skyddas i arbetet (konfidentialitet) (Kvale, 1997) och att uppgifterna inte skulle användas till något annat än arbetet (nyttjande). Att arbetet även följde forskningsetiska principer framgick också. I och med detta uppfylldes också kravet om samtycke då eleverna var informerade om att deltagandet var frivilligt.

I och med att intervjuerna videofilmades har även hänsyn tagit till gällande rekommendationer som innefattar det området (HSFR, 1996). Det är endast författaren som har tillgång till videobanden och kommer endast att använda dem till detta arbete.

4. Resultat och analys

4.1 Intervjupersoner

Istället för att använda fingerade namn refereras i texten till intervjudeltagarna enligt följande; Dennis, Mahmud, Henrik och Jakob samt Martina, Linda, Susanna och Jasmin. Jakob refereras till i texten som en "tyst" elev som inte sa särskilt mycket under lektionerna. Mahmud hade invandrarbakgrund och Jasmin var en också en "tyst" elev och hon hade invandrarbakgrund.

4.2 Intervjuer

4.2.1 Tidigare deltagande i värderingsövningar

Flera av eleverna uppgav att de deltagit i värderingsövningar tidigare. Två av flickorna hade varit med i sjuan på ett tema med dialog som ämne. Tre av pojkarna nämnde svenska som ett ämne där det varit övningar om lag och rätt och rökning. En av pojkarna kom ihåg liknande övningar i 5-6:an men kom inte ihåg i vilket sammanhang och en annan nämnde även att han varit med om liknande övningar under konfirmationstiden.

Om eleverna jämförde ämnen som de behandlat i dessa övningar med de som behandlades i det här arbetet ansåg de flesta att ämnet sex var mer intressant än övriga. En pojke tyckte att det var lättare och mer intressant att prata om sex än om tro och religion. En tjej som för det mesta var mycket tyst under lektionerna tyckte tvärtom, att ämnet sex var svårare att prata om än dialog och kommunikation.

4.2.2 Upplevelser av undervisningen

Den allmänna uppfattningen om lektionerna var att det var roligt. En kille påpekade att ämnet kunde vara lite känsligt men upplevde ändå undervisningen som rolig.

Bästa

På frågan om vad som var det bästa med undervisningen framkom flera olika delar. Flera gillade värderingsövningarna och samarbetsövningarna.

I: Vad har varit bäst?

Linda: Mmm, de där övningarna, du kanske säger någonting så ska de flytta sig eller... ja. Och samarbetsövningar, det är roligt.

I: Vad är det som har varit bra med dem?

Linda: Det har varit roligt och så ser man vad andra tycker och så får man visa vad man själv tycker.

En tyst kille tyckte om värderingsövningen 4-hörn speciellt mycket. Det var själva utformningen på övningen snarare än påståendena som var bra eftersom man tydligt med hela kroppen fick ta ställning. Den tysta tjejen nämnde samma övning och gav som anledning att man fick tänka till. En av flickorna nämnde frågelådan eftersom hon fick en chans att få svar på frågor som hon annars inte vågat ställa. En av killarna däremot föredrog filmen *Love Boogie* eftersom den skildrade verkligheten och man kunde känna igen sig i den. Två av killarna kunde inte peka ut något särskilt moment som extra bra och en svarade helt enkelt allt.

Sämsta

När eleverna ombads nämna det som varit sämst i undervisningen framkom också olika svar. En av tjejerna tyckte att det var tråkigt med genomgång på tavlan när grupperna skulle redovisa vad de kommit fram. Det var roligare att vara aktiv än att bara sitta och lyssna, menade hon. En annan flicka var besviken på frågorna som killarna ställt till tjejerna i frågelådan. Hon tyckte att de var tramsiga istället för seriösa. En av killarna tyckte att värderingsövningen *Stå på linje* var tråkig eftersom det inte hade blivit så mycket till diskussion den gången medan en annan av killarna fann samarbetsövningen *På linje* tråkig eftersom man inte fick prata. Övningen var inte så svår men ointressant och han förstod inte vad den skulle tjäna till. Tre av deltagarna kunde inte komma på något som var dåligt.

Gruppen

Gruppen uppfattade eleverna fungerade bra. Den tysta killen kommenterade att inte alla pratade lika mycket och att han var än av dem. Tjejerna påpekade att killarna ofta var stökiga och inte så seriösa men det var ingen kille som nämnde det. En av tjejerna sa att den gruppen alltid är så stökig oavsett vilket ämne eller vilken lärare som har dem så det var inget oväntat utan snarare normalt för just den här gruppen.

4.2.3 Enkäten

Under den första lektionen hade eleverna fått fylla i en enkät där de på en skala 1 – 6 fick avgöra hur mycket de höll med om olika påståenden. De fick ca 15 minuter på sig att fylla i enkäten och de tittade på den igen under intervjun. Enkäten innehöll fler påståenden än vad som hanns med på lektionstimmarna så de ställningstaganden som berörde pornografi och homosexualitet diskuterades inte under intervjuerna. Nedan följer en genomgång av de olika påståenden på enkäten som diskuterades och en sammanfattning av vad eleverna tänkte om respektive ställningstagande.

Damfotboll är mer intressant än herrfotboll

Tre av tjejerna anser att damfotboll är lika intressant som herrfotboll att titta på medan en tjej föredrar herrfotboll utan att direkt kunna motivera varför. Två av tjejerna har dessutom spelat själva. Bland killarna är det lite mer blandat. Två anser att herrfotbollen är mycket roligare medan de andra tycker att det är ok med damfotboll också. En av dem som hävdar att herrfotboll är mer intressant än damfotboll säger att han inte är så intresserad av fotboll överhuvudtaget men tittar han så är det på herrarna. En annan av killarna påstår att inte heller han är så insatt men han tycker att herrfotboll är ungefär lika intressant som damfotboll.

Alla eleverna nämner tempot som en skillnad mellan damer och herrar, både de som tycker att båda är lika roliga att titta på. Herrarna har högre tempo, mer teknik och skjuter hårdare. Dessutom är spelarna mer kända och en elev nämner att han följer de stora mästerskapen som VM och då är det herrarna som spelar. De som anser att herrfotboll är mer intressant hänvisar till dessa aspekter av spelet. En av tjejerna påpekade att hon hade ett visst intresse för herrfotboll eftersom spelarna ofta är sexiga.

Själva fotbollen är faktiskt lika intressant som... Fast jag tycker att det kan vara lite, alltså det kan vara lite mer, alltså killar är lite, det kan vara lite mer krut i herrfotbollen. Så att när man tittar på tv så tycker jag att det är roligare att titta på herrfotboll för att killarna är faktiskt, ja, mycket sexigare.

Martina

Det är viktigare för tjejer att bry sig om sitt utseende

Här var både killar och tjejer mer överens och resultatet låg från att delvis hålla med till en liten övervikt att det var viktigare för tjejer med utseendet. En tjej uttryckte det som att det inte borde vara viktigt fast hon brydde sig ändå om det. I intervjun med en annan tjej kom grupptricket fram, om inte alla andra brydde sig om det så skulle hon nog också tänka mindre på det. Den här tjejen hävdade också att utseendet var viktigt även för killar. Hos flera av killarna visade svaren på en dubbeltydighet. En svarade att det var viktigt men ändå inte för man kan vara snygg ändå medan en annan nämnde att det var viktigt med utseendet för att inte bli mobbad fast man får vara som man vill. En tredje pratade om utseendet som första intrycket och att det var viktigare för tjejer var för att de har fler saker de kan fixa med som t.ex. Smink.

I: Hur viktigt tycker du att utseendet är?

Mahmud: Det är ju det första man ser.

De två tysta eleverna var de som ansåg att utseendet hade minst betydelse. Killen svarade att han inte bryr sig om det men att det antagligen är tjejerna själva som tänker på det. Tjejen däremot

trodde att det är individuellt hur viktigt man tycker det är med utseende och att vissa är mer intresserade av det än andra.

De flesta elever ändrade inte sin inställning med de två som gjorde det ansåg vid intervjun att utseendet spelade större roll än de tyckt då de fyllde i enkäten.

Att ha mycket muskler är manligt

De allra flesta ansåg att muskler är ett manligt attribut, något som är typiskt manligt. Däremot är det inget måste för en man att ha mycket muskler, han kan vara manlig ändå. En av tjejerna sa att det oftast är män som har mer synliga muskler eftersom de ofta tränar mer på gym medan en av killarna sa att som kille vill man inte att en tjej ska ha alltför synliga muskler. En annan av tjejerna sa att hon tyckte det var snyggt med muskler på en kille men att det egentligen inte behövdes.

Vad som är manligt/kvinnligt är något man lär sig vs medfött

Eleverna hade varierade åsikter om dessa påståenden men inget mönster kunde direkt uttydas för hur killar respektive tjejer svarade. Ett litet övertag för att manligt och kvinnligt beteende är inlärt kunde dock urskiljas. En av killarna och en av tjejerna ansåg att det som är typiskt manligt respektive kvinnligt är något man lär sig snarare än något man föds med. En annan kille gav uttryck för motsatsen, att det inte är något man lär sig utan helt enkelt är något som finns där ändå. Övriga deltagare tyckte att båda delarna hade betydelse. Du lär dig vissa saker medan andra är medfödda och att det var svårt att skilja ut vad som var vad.

De som ansåg att man lär sig vad som är manligt/kvinnligt, både de som tror att delar är medfödda och de som inte trodde att något är medfött, tillfrågades av vem man i så fall lär sig detta. Eleverna uppgav i princip samma källor där föräldrarna och familjen var de viktigaste. Även kompisar och media var viktiga faktorer. Bland de som nämnde media tog framför allt upp tv och reklam. En av tjejerna nämnde rosa och blått som typiska flick- respektive pojkfärger och att det är något man lär sig av sina föräldrar i tidig ålder. Hon menade också att man har en egen vilja och att man har rätt att bestämma själv hur mycket man vill låta sig påverkas.

Susanna: Visst, när man växer upp så lär man sig att jag är en tjej och rosa är en tjejfärg och blått är...så. Men... man kan också välja själv men inte då.

...

I: Vilka är det man lär sig av?

Susanna: Det är ju, alltså när man är liten om man tittar på tv, så är det ett barnprogram och så är det en tjej och en kille och så har tjejen rosa och en kille som har blått. Det blir ju så.

En av killarna tog upp dockor som exempel på hur man lär sig vad som är typiskt manligt och kvinnligt. ”Föräldrarna låter en inte leka med Barbie om man är kille”, sa han. En kille däremot trodde att det var först i tonåren som vi påverkas och lär oss vad som är manligt/kvinnligt, att det är först då det blir tydligt och viktigt.

En annan kille tog upp homosexuella föräldrar och menade att om homosexuella skaffade barn kunde det påverka barnet i vad som är manligt och kvinnligt beteende så att barnet i sin tur blev homosexuell.

Mahmud: För det mest är ju alltså inte ens kompisar homosexuella eller så. För det mesta lär man sig ju av sina föräldrar och så lär man sig ju av sina kompisar. Och så finns det ju andra som är homosexuella och dem är ju annorlunda.

I: Hur tror du att barn som har homosexuella föräldrar, hur tror du att dem påverkas?

Mahmud: De påverkas ju på ett annat sätt och då... Det kan ju... Då kan ju dem bli homosexuella också.

Den kille som hävdade att manligt/kvinnligt är medfött och inget man lär sig tog upp könsbyte i den här diskussionen. Han menade att vissa personer känner att de är födda i fel kön och känner sig då utanför den gängse normen. Det, menar han, tyder på vi föds med en manlig eller kvinnlig identitet.

En man lär sig ju inte att vara man. Man föds ju som en man liksom.

...

Det finns ju då undantag, vad ska man säga, folk som begår könsbyten lär sig ju att vara kvinnliga och lär sig ju att vara män. Alltså så kan man väl lära sig. Jag tycker att det är lite konstigt.

Henrik

Vid intervjutillfällena var det flera av eleverna som ändrade sina ståndpunkter men även här gick åsikterna isär. En kille och en tjej ansåg vid intervjun att båda delarna var viktiga jämfört med när de fyllde i enkäten då de tyckt att beteendet var lite mer inlärt än medfött. En annan kille och tjej ändrade sig istället till att tycka att den medfödda delen hade mindre betydelse än vad de ursprungligen svarat i enkäten.

Män är rädda för starka kvinnor

Översiktligt håller fler av flickorna med om detta påstående än vad pojkarna gör. Det är däremot viktigt att se hur intervjupersonerna har tolkat uttrycket ”starka kvinnor” för att få en rättvis bild. Tjejerna har uteslutande tolkat att en ”stark” kvinna har en stark personlighet snarare än att hon har fysisk styrka. Hos killarna har fler betraktat båda aspekterna eller enbart den fysiska styrkan när de svarade på enkäten.

En av tjejerna sa att killar inte är vana vid att tjejer tar för sig och kan bli skrämnda av det medan en annan sa att om en tjej är självständig får inte killarna som de vill och det gillar de inte. En kille som höll med om att killar kan vara rädda för starka tjejer hade tolkat påståendet som att det var en fysiskt stark kvinna. Om det istället handlade om personlighet höll han fortfarande med om att killar kan vara rädda för att de inte vet hur de ska handskas med en sådan tjej.

Mahmud: Det finns ju vissa som hamnar i en konversation med en tjej, alltså att dem diskuterar saker och så kanske tjejen säger någonting annat och så vet inte killen vad han ska säga och då brukar det ju ibland så ja, om det är två killar så brukar de börja slåss.

I: Vad gör man då?

Mahmud: Man får gå ifrån, försöker rädda sig.

Begreppet status togs även upp av en av killarna. Han menade att män ibland vill ha makt vilket innebär status och att de kan ha svårt att acceptera att vara "underordnade" en kvinna, dvs. att hon har högre status än honom.

I: Hur tolkar du en "stark kvinna"?

Henrik: Jag vet inte.

I: Tänker du på fysisk styrka eller...?

Henrik: Näe, jag tänker mer på personlighet och typ status och jobb och sånt.

...

Henrik: Vissa män vill alltid ha mer betalt och högre status.

Ingen av deltagarna ändrade sina åsikter i det här fallet.

Om en tjej/kille har sex med vem som helst är hon/han billig

När svaren på enkäten studeras är trenden att de flesta anser att samma gäller för både tjejer och killar oavsett om de anser att det bra eller dåligt. Vid intervjuerna framkom trots det skillnader mellan könen.

Flera av ungdomarna såg det som något negativt att ha sex "med vem som helst". Både bland killar och tjejer kom känslor på tal. En tjej sa att man kan såra den andra partners känslor om man har sex med vem som helst. Han/hon kanske tycker om personen i fråga och blir sårad om han/hon bara går vidare till nästa.

Näe, jag tycker att man måste tänka sig för. Man kan såra känslor. Om en man eller pojke eller kille kan faktiskt tycka om en tjej och så och då kan jag tycka att det är fel om hon går och är med någon annan.

Susanna

Otrohet nämndes av en kille som menar att det är lika illa oavsett om det är en tjej eller kille.

Jag menar, om man tex är ihop med henne då så kan ju hon gå iväg och ha sex med vem som helst och det är ju kanske inte så bra.

Jakob

”Det är killarna som tycker att en tjej är billig om hon gör så men om en kille gör det så är det coolt”, menade en annan tjej men hon kunde inte förklara varför. ”Det bara är så”. ”Tjejer får lättare rykten än killar och blir kallade hora om hon gör något, så är det inte för killar”, sa ytterligare en annan tjej. Även en kille håller med om detta. ”Man får den uppfattningen att hon är billig, men det är ju egentligen hennes eget val”, sa han. Att det är mer ok för killar tror han kan bero på att killar i allmänhet vill ha mer sex än vad tjejer vill. En tjej tycker att det är lika illa om det är en tjej eller kille som gör det men hon ser att det faktiskt finns en skillnad även om hon tycker att det är orättvist. En annan kille anser att det är upp till var och en hur man vill göra men medger ändå att det finns en viss skillnad.

I: ”Om en tjej har sex med vem som helst så är hon billig.”

Mahmud: Jag tycker ändå inte det för det är ju hennes eget val och då ska inte andra bry sig om det för sex är ju normalt att ha.

...

Mahmud: Det hade ju inte varit samma sak med killar för då tänker man ju, ja han har haft sex med hon och hon och hon.

Killar vill bara ha sex

Svaren på enkäten skiljde sig åt mellan deltagarna men under intervjuerna framkom att eleverna trots allt hade en liknande syn på påståendet. Generellt anser ungdomarna att det finns vissa killar som ”bara” är ute efter sex men det gäller långt ifrån alla killar. Däremot trodde både killar och tjejer att det är vanligt att tjejer tror att killar bara är intresserade av sex. En tjej sa att hon trodde på det mer nu efter att ha sett filmen *Love Boogie*.

Några av eleverna ändrade sin inställning till detta påstående. En tjej och en kille ändrade sig från att inte hålla med till att delvis hålla med medan en annan tjej ändrade sig från att helt hålla med om att killar bara vill ha sex till att delvis hålla med.

Tjejer och killar ser på förhållande på olika sätt

De flesta höll delvis med om detta påstående medan två höll med fullständigt. Tre ändrade sin inställning från att hålla med till att delvis hålla med (två killar och en tjej) vid intervjutillfället. En av killarna uttryckte det så här:

I: Vad är det som har gjort att du har ändrat dig?

Dennis: Därför att jag tänkt över det sen och så kom jag på att det inte är så stor skillnad på hur dem tänker på ett förhållande.

Skillnaderna som eleverna tog upp var framförallt att tjejer är mer ute efter en "riktig" relation medan det för killarnas del är mer ytligt. För en kille är det coolt att ha en partner, det ger en viss status och det kan också ha att göra med sex. Tjejer däremot är mer intresserade av att prata och att det finns känslor med i förhållandet. Enligt en tjej är det individuellt hur man ser på förhållandet och för hennes del är känslorna det viktigaste. Av killarna var det en som ansåg att det fanns en skillnad men han kunde inte identifiera vari denna skillnad låg. "Det här var ju svåra frågor!", utbrast han.

4.2.4 Upplevelser av andras åsikter

En av frågorna handlade om att eleverna blev medvetna om vad andra i gruppen hade för åsikter och om det var något av detta som de blev förvånade över.

De flesta svarade att de andras åsikter var förväntade. Bland annat en av tjejerna tyckte att killarna var oseriösa och inte tog övningar på allvar men sa också att hon hade förväntat sig det. En annan av tjejerna sade att hon från början inte trodde att killarna brydde sig så mycket om utseendet som hon upplevde att de faktiskt gjorde efter övningarna.

Det känns som om killarna tittar väldigt mycket på kroppen efter detta. Visst, jag visste att det var ganska mycket så men jag trodde inte att det var så mycket.

Susanna

En av killarna reagerade på att tjejerna vågade fråga så raka frågor i frågelådan och ytterligare en kille blev förvånad över att tjejerna tyckte att utseendet hos killar var så viktigt. Speciellt en situation, refererade denna kille till, som uppkom under en lektion där en tjej pläderade för att killarna skulle använda foundation för att se fräschare ut.

4.2.5 Att prata om sex- och samlevnad

Eleverna tillfrågades hur det kändes att diskutera ämnet sex- och samlevnad i gruppen.

Att diskutera i gruppen

Det var ok för de flesta att diskutera ämnet vilket också kan bero på att de känner varandra väl och varit i denna gruppkonstellation sedan femte klass. Två av tjejerna tyckte att det var lättare att prata i tjejgrupper. I den stora gruppen var det lättare att falla för gruppsycket enligt en av tjejerna. Hon

hade under en 4-hörn övning ställt sig i samma hörn som de flesta andra för att hon inte ville sticka ut för mycket. Relationer var dessutom lättare att prata om än sex, enligt en av killarna.

Privat

En fråga handlade om det var något som de ansåg vara privat och som de inte ville diskutera i gruppen. En av killarna nämnde porr och en annan sex och en tredje sa att allt egentligen är privat men att det ändå är ok att prata om det. Om det var något som kändes för privat så var man tyst, sa en av tjejerna.

Trygghet i gruppen

Alla deltagarna kände sig trygga i gruppen och upplevde att de kunde säga vad de tyckte. Det gällde även för de två tysta eleverna. Den tystlåtna killen sa att han inte pratade så mycket men att han hade kunnat om han hade velat.

4.2.6 Vad ungdomar anser vara angeläget att ta upp i undervisningen

Den sista frågan tog upp vad eleverna själva ansåg vara det viktigaste att ta upp i hela sex- och samlevnadsundervisningen. Under lektionerna hanns inte alla områden med och det kan vara av intresse att se om eleverna tyckte att man missat något väsentligt. Eleverna tilläts att svara fritt på frågan, alltså uteslöts inte den biologiska delen av sex- och samlevnadsundervisningen.

Det viktigaste som framkom var relationer och fakta om sjukdomar och preventivmedel. En av tjejerna svarade att allt var lika viktigt och nämnde känslor, kroppen och relationer. En annan tjej sa att det är i skolan man lär sig om sex och samlevnad. Även om det talas mycket om det i media fås inte hela bilden där utan det är i skolan man får bakgrunden och fakta. Ytterligare än av tjejerna gav svaret att det viktigaste man lär sig är sådant man inte vet något om.

4.3 Reflektioner över ledarrollen

Att leda värderingsövningar och samtal i en grupp med ungdomar var inte helt okomplicerat. Jag gick in i detta med stor motivation och med en viss vana att diskutera sex och samlevnad med unga vuxna från min tid i studentföreningen P6, Lund studenters projekt 6. Att diskutera med ungdomar i 14-års åldern var däremot en ny och, enligt mig, svårare uppgift.

Respekt för varandra, ansåg jag vara viktigt för att gruppen skulle fungera och ett accepterande klimat skulle råda och därför inledde jag med en övning om respekt som beskrevs i metoddelen. Övningen gick inte riktigt som jag hade tänkt. Inte alla höll med om påståendet *att man visar*

respekt när man lyssnar när någon annan talar från början utan menade att man måste få säga något om man vill det. Jag förklarade att alla som vill komma till tals skulle få göra det men en i taget, att man inte skulle avbryta någon. Till slut enades gruppen om det men tyvärr höll det inte under resterande övningar.

Vissa i gruppen sa inte så mycket utan satt för det mesta tysta. Dessutom märkte de övriga eleverna av detta och vissa av dem ställde direkta frågor till de tysta eleverna. Här blev det också en balansgång mellan att säga till eleverna att man pratade så mycket man själv ville utan att de tysta eleverna kände sig alltför utsatta av resten av gruppen.

Något jag funderade på före undervisningssekvensen var om det skulle framkomma åsikter som var av diskriminerande slag men lyckligtvis blev det inte så mycket sådant. Under en övning som handlade om jämställdhet kom diskussionen in på löner, varpå en kille tyckte det var jättekul att han skulle tjäna mer än tjejerna. Jag blev frustrerad av påståendet och det var svårt att inte uttrycka min egen åsikt alltför tydligt. Istället försökte jag ställa frågor så att han själv skulle tänka över det orimliga i att kvinnor och män får olika betalt för samma arbete.

Att få tillstånd bra och givande diskussioner var också en utmaning. Det är lätt att flams tar över eller att alla pratar i mun på varandra.

Det var tröttsamt att vara ledare och många gånger kände jag att det inte blev så bra som jag hade önskat. Diskussionerna kändes inte så konstruktiva och det var frustrerande att eleverna inte visade mer respekt för varandra och inte kunde vara tysta och lyssna. Många gånger var lektionerna påfrestande och det kändes tungt när resultatet inte blev det jag hade förväntat mig eller hoppats på trots min motivation.

4.4 Sammanfattande analys

Eleverna hade blandade erfarenheter av att delta i värderingsövningar. De flesta hade kommit i kontakt med sådana övningar men det var inom olika områden och det var inget frekvent återkommande i den vanliga undervisningen.

Det var en allmänt positiv inställning bland eleverna till den undervisningssekvens som de varit med om. Däremot skiljde sig uppfattningen åt om vad som varit roligast respektive sämst.

Det fanns skillnader i hur eleverna såg på manlig respektive kvinnlig sexualitet även om många åsikter gällde för båda könen. Tydligast märktes det i sexuell aktivitet där tjejer kunde bli kallade horor men motsvarande ord saknades för killar. Många fördomar om tjejer och killar fanns hos båda könen, tex antog tjejerna att killar bara vill ha sex medan killarna inte alls såg det på det sättet. Ett annat exempel är att både tjejer och killar ansåg att man ser på förhållande på olika sätt. Under övningarna framkom dock att likheterna övervägde. Vissa åsikter upplevde eleverna som konfliktfyllda, framförallt de som rörde utseende. De tyckte att man skulle få vara som man är men att det inte fungerade så i verkligheten. Vad gällde manligt och kvinnligt beteende skiljde sig åsikterna åt men flertalet menade att det var lite mer inlärt än medfött även om båda var viktiga.

Gruppen fungerade bra i allmänhet enligt eleverna, även om jag, som ledare, uppfattade svårigheter med respekten. Vissa elever avbröt när andra pratade och därför inleddes första lektionen med heta stolen övning om just respekt. Påståendet var att man visar respekt om man lyssnar när andra talar men inte alla eleverna höll med om det. Gruppen enades i alla fall om att det var god sed men det höll tyvärr inte i de följande övningarna. Jag som ledare upplevde också att vissa i gruppen var mycket tystare än de övriga och kände en oro för att de inte var bekväma i situationen. Under intervjuerna däremot framkom inte något som tydde på att den rädslan var befogad.

Den första lektionen fick eleverna ut en enkät med påståenden som de skulle gradera från 1-6 beroende på hur mycket de höll med om påståendet. Meningen var att de följande lektionerna skulle behandla områden på enkäten och fungera som ett diskussionsunderlag under intervjuerna. Flera av eleverna ändrade uppfattning om några av påståendena och uttryckte då ofta att anledningen var att de tänkt till sedan de fyllt i enkäten eller att de inte funderat så mycket över de frågorna tidigare.

Ledarrollen innefattade många olika aspekter. Bland annat var ledarens uppgift att arbeta med respekten för varandra i gruppen, att styra diskussionerna genom att ställa "rätt" frågor, och att hantera situationer där diskriminerande åsikter framfördes. Något annat som var svårt var att få alla elever att känna sig bekväma i gruppen, även de som inte sa så mycket. Det var svårt att veta hur dessa elever upplevde undervisningen. Under intervjuerna kom det dock fram att de tysta eleverna som intervjuades tyckte att undervisningen ändå gett dem något och att det var ok att bara sitta med. En tjej uttryckte dock en önskan om tjejgrupper där hon tyckte att det var lättare att prata än i den stora blandade gruppen.

Överlag var ledarrollen påfrestande och det var tungt vid flera tillfällen när man kände att lektionen

inte var helt lyckad. Det var därför positivt att höra under intervjuerna att eleverna ändå hade behållning av undervisningen.

5. Diskussion

5.1 Problem man som ledare kan ställas inför

Som ledare för värderingsövningar är ens uppgift att styra upp diskussionerna och se till att samtalet blir konstruktivt och givande. En inte alltid helt enkel uppgift.

Åldersgruppen som deltog i undersökningen var i 14 års-åldern och gick år 8 i grundskolan. I denna ålder är erfarenheterna och intresset för sex och samlevnad olika, vissa har samlagsdebuterat medan vissa inte har kysst någon. I denna grupp upplevde jag att tjejerna var mer mogna än killarna och kunde prata mer seriöst om ämnet medan killarna oftare skojade bort det. Vissa tyckte att det var pinsamt att prata om, medan andra ständigt hördes och ytterligare andra var tysta. I en grupp på 18 individer finns många olika personligheter och mognadsnivåer. Det måste man som ledare ta hänsyn till men det är lättare sagt än gjort. Man vill att alla i gruppen ska känna sig bekväma men det är svårt att veta hur man ska tackla en situation där man upplever att någon känner sig utanför eller tycker att det är jobbigt.

5.1.1 Diskussioner

Det kan vara svårt att få tillstånd ett bra samtal som är konstruktivt och givande för alla parter. Vikten av diskussioner nämns i styrdokumentet, som ett mål för biologiundervisningen där det står att skolan ska ”sträva efter att elever utvecklar förmågan att diskutera frågor om hälsa och samlevnad utifrån relevant biologisk kunskap och personliga erfarenheter” (Skolverket). Det är lättare sagt än gjort och jag upplevde att det ofta blev mycket flams där vissa hördes mer än andra och vissa alltid var tysta utan att säga någonting. För det mesta var det killarna som hördes och överröstade de andra vilket kan bero på att de var ovana vid att prata om sådant som tex berör känslor. Huruvida de var mogna eller inte är svårt att uttala sig om, jag tror att killarna egentligen hade mycket att säga men hade svårare att uttrycka sig. Jag upplevde att de inte vill verka mesiga inför kompisarna och därför skojade bort ämnet. Samtidigt upplevde tjejerna att killarna inte var seriösa och att de inte tog diskussionerna på allvar. Steinberg (1994) tar upp vissa saker som kan vara bra att ha i åtanke vid diskussioner. Han säger bla att de blyga brukar hänga på i diskussionerna efter en stund och det är viktigt att fokusera på de som vill prata. Under själva diskussionerna upplevde jag dock detta som något obekvämt, jag var orolig för att de tysta inte var bekväma med samtalsämnen och jag hade önskat att lite fler synvinklar hade tagits upp från elevernas sida. Det var också svårt att uttrycka mina egna åsikter då det kändes som om jag lade

ribban för vad som var ok.

I samtalen är det också viktigt att försöka få ungdomarna att tänka till och ifrågasätta tillvaron (Snäll & Söderholm). Tex varför tjejer kallas hora men inte killar. Om man får svaret ”det bara är så” har inte eleverna reflekterat över skillnaden utan bara accepterar att det är så verkligheten ser ut. Ett annat svar kan vara att de inte vet varför skillnaden finns men då bör frågorna få igång tankarna så att de frågar sig varifrån denna norm kommer. Baserat på de lektioner som jag haft var det svårt att hitta rätt frågor som just får eleverna att börja fundera. Många gånger upplevde jag att de hade åsikter men att de kanske inte alltid var helt genomtänkta.

5.1.2 Tysta elever

Det tysta eleverna är en annan utmaning. Man vill och ska inte tvinga någon att prata om den personen inte vill det. Däremot kan det vara svårt att veta hur bekväm eleven är i situationen, är det ok för eleven att sitta med och inte säga något eller är eleven tyst därför att han/hon tycker att övningen är jobbig? Här gav intervjuerna bra svar då de, som jag upplevde att undervisningen kunde vara jobbig för, inte gav det intrycket under intervjutillfället. Det gäller också att passa på så att andra elever inte försöker få de tysta att prata mot sin vilja genom att fälla kommentarer som ”kom igen nu, vad tycker du?” medan de tysta eleverna ser generade ut och rycker på axlarna. Därför är det viktigt att hela tiden ha en dialog med gruppen och påpeka att det är lika ok att vara tyst som det är att säga någonting om man vill det. Finns det dessutom något man kan göra för att de tysta eleverna ska känna sig bekväma nog för att börja uttrycka sig? Enligt Steinberg (1994) kan man försöka uppmuntra de blyga eleverna att delta i diskussionerna. Han nämner dock inga konkreta tips på hur det kan gå till. Jag kände att jag inte visste hur jag skulle göra för att uppmuntra dessa elever och jag visste inte heller hur långt jag kunde driva dem. Det är viktigt att acceptera att vissa kanske inte vill göra sin röst hörd och är nöjd med att vara med utan att säga någonting. De får förhoppningsvis ut någonting av undervisningen iallafall. Jag tror att det krävs erfarenhet av denna typ av undervisning för att kunna hantera en grupp på bästa sätt, likaväl som det underlättar om man känner eleverna och redan har en stabil relation till dem. Dessutom hävdar Steinberg (1994) att arbete med värderingsövningar tar tid och att förändringar inte inträffar över en natt. Det är därför viktigt att ha kontinuitet i detta arbete och ha långsiktiga mål.

5.1.3 Åsikter

Ett annat problem som kan dyka upp under sådana här övningar är vilka åsikter som förs fram. Övningarna är till för att eleverna ska få testa sina åsikter och våga uttrycka dem och stå för dem,

även ändra dem om de önskar. Därför måste det vara högt i tak och ledaren måste visa att mycket accepteras för ledarens uppgift är inte att moralisera över elevernas åsikter. Här uppstår lätt ett dilemma då de åsikter som framförs kan vara av tex rasistiska eller sexistiska slag. Diskriminering eller trakasserier pga av sexuell läggning är förbjudet enligt lag (Östlund, 2006) och kan därför inte accepteras även under en värderingsövning. Om det fällt kommentarer som tex böghävel el dyl måste alltså ledaren gå in och informera eleverna om vilka lagar som gäller och att det inte är ok med sådant språkbruk. Det är också ett bra tillfälle att diskutera varför man säger så och vad man menar med det. Det blir en balansgång för ledaren att dels tillåta elevernas åsikter och dels inte tillåta vissa åsikter. Förhoppningsvis blir det lättare ju mer erfarenhet man har men jag upplevde det som svårt. Det tidigare exemplet med lönerna, där en kille tyckte att det var roligt att han skulle tjäna mer än tjejerna, visar på just detta. Jag upplevde åsikten som provocerande men försökte att ställa frågor som fick honom att tänka över vad han sagt. Enligt Steinberg (1994) skulle jag ha kunnat uttrycka min egen åsikt och på så sätt låtit eleverna ta del av båda sidorna och utifrån det debatterat. Jag tycker inte att det är bra om de övriga i gruppen tror att jag, som lärare, tycker att det är rätt att kvinnor och män tjänar olika mycket för samma arbete. Skulle samma situation uppkomma igen skulle jag nog handla annorlunda. Problemet är att man kan aldrig vara riktigt förberedd på vad som kommer upp och det är därför svårt att vara helt förberedd. Du måste fatta snabba beslut, precis som i andra klassrumssituationer, beslut som därför inte är helt genomtänkta. . Det kan vara berättigat att framföra sina egna åsikter om man kan motivera dem och därmed få igång en diskussion (Steinberg, 1994). I den faktiska klassrumssituationen är det dock svårare än i teorin, anser jag. Man vill inte leda eleverna för mycket genom att argumentera för mina personliga ställningstaganden och även här uppstår ett dilemma. Hur mycket ska/bör ledaren påverka eleverna och hur mycket gör han/hon det indirekt utan att veta om det?

5.2 Intervjuerna

5.2.1 Aktionsforskning

När intervjuerna genomfördes, efter undervisningssekvensen, hade jag en bild av hur det hade gått och hur eleverna hade upplevt det. Jag var missnöjd med att det varit så stökigt och kände att de riktigt konstruktiva diskussionerna inte kommit till stånd. Under intervjuerna blev jag däremot glatt överaskad av den positiva responsen som eleverna gav. Genom att prata enskilt med varje elev kommer många olika aspekter på undervisningen fram som är till stor hjälp för att vidareutveckla undervisningen vilket också Rönnerman (2004) framhåller är en viktig del av aktionsforskningen. Variation är viktigt då eleverna upplever olika övningar på olika sätt, vissa tycker bättre om

övningar som andra upplever som tråkiga och vice versa. Det märktes också att de flesta av intervjupersonerna hade börjat fundera över de saker som togs upp under lektionerna och de uttryckte detta när de ville ändra hur mycket de höll med om påståendena i enkäten.

Denna typ av samtal kände jag gav väldigt mycket och borde egentligen göras oftare, även inom andra ämnen i den vanliga undervisningen. Dessutom får man en mer personlig kontakt med varje elev, vilket jag tror bidrar till att eleverna känner sig sedda och betydelsefulla när läraren är intresserad av just deras åsikter.

Aktionsforskningen, tycker jag, är ett utmärkt redskap att ta med sig ut i verkligheten för att utveckla och förbättra sin lärarkompetens. Det jag undrar över är om tiden finns till det i arbetslivet. Det var svårt att hitta tider till intervjuerna och jag fick "låna" eleverna från andra lektioner för kunna genomföra dem. Att prata med varje elev vore önskvärt men till det här arbetet fanns inte tid att intervjua alla deltagarna och att finna mer tid när man jobbar heltid som lärare verkar osannolikt. Kanske skulle det kunna avsättas både tid och resurser i skolan för att kunna genomföra liknande studier. Hur det praktiskt skulle kunna genomföras är svårt att svara på, speciellt så länge ekonomin inte tillåter några större utsvängningar.

5.2.2 Kärleksmoral

Under historiens gång har synen på sexualitet växlat, från antikens hyllande av kärlek mellan män (Foucault, 2002a) till kristendomens ideal av avhållsamhet (Lennerhed, 2006). Senare kom artonhundratalets viktorianska sexmoral att vara gällande, där måttlighet gällde sex även inom äktenskapet medan det allmänt accepterades att män hade sex utanför. Under slutet av artonhundratalet började sexualrevolutionen så smått att spira för att kulminera i den svenska sexualdebatten på 60-talet (Lennerhed 1994). Under historien har det framförallt varit kvinnornas sexualitet som har fått stå tillbaka men under senare tid har detta börjat luckras upp (Forsberg, 2006). Trots allt lever många gamla föreställningar kvar som vi påverkas av och Forsberg (2006) tar upp begreppet kärleksideologi som något ungdomar använder sig av för att legitimera sex. Så länge sex sker inom en kärleksrelation är det accepterat. Samma tendenser kunde jag se under intervjuerna, framförallt hos tjejerna. Flera av intervjupersonerna tyckte inte att man skulle ha sex med vem som helst oavsett om man var tjej eller killar. Skillnader framkom ändå mellan könen och det var mer accepterat för killar, då de i allmänhet var mer intresserade av sex. Andra yttranden som stärker inflytandet av kärleksmoralen är att några intervjupersoner pratade om otrohet och att såra känslor när de pratade om att ha sex med vem som helst. Ifall denna ideologi är på väg att luckras

upp, som Forsberg skriver, är svårt att avgöra. Kanske är det mer accepterat med ett friare sexualliv bland äldre ungdomar.

5.2.3 Manlig respektive kvinnlig sexualitet

Under intervjuerna framkom att eleverna såg skillnader mellan manlig och kvinnlig sexualitet, framförallt rörde det vad som var *accepterat* att göra för tjejer och killar. Att ha många partners är inte lika ok för tjejer som för killar och tjejerna får då lättare ett horrykte. Detta kan jämföras med indelningen av kvinnor som goda eller dåliga som länge varit gällande under historiens gång som Lennerhed (2006) skriver om. Goda kvinnor praktiserar avhållsamhet medan kvinnor som inte håller på sig betraktas som dåliga.

De gånger då kvinnor har tagit plats har de tryckts ner, som tex under 1600-talets häxjakt (Lennerhed, 2006). Detta kan ses även idag då många tjejer antog att killar var rädda för starka kvinnor, ett påstående som dock inte alla killar höll med om.

Flertalet av tjejerna trodde också att killarna bara var ute efter sex, ett antagande som kan botten i 1800-talets viktorianska sexualmoral där män ansågs ha en starkare sexdrift än kvinnor (Lennerhed, 1994).

Både killar och tjejer trodde från början att man ser olika på förhållande beroende på vilket kön man tillhör, vilket kan bero på att de flesta även ansåg att manligt respektive kvinnligt beteende är mer inlärt än medfött. Om beteendet är inlärt borde det bero på kulturella ideal som påverkar oss på något sätt. Vid intervjuerna däremot hade flera ändrat inställning och påstod att det inte var så stora skillnader som de först tänkt. Uppenbarligen är det värderingsövningarna som fått de att byta åsikt. Kanske är vi mer lika än vi tror men ideal från kulturer påverkar oss mer än vi tror? Dessa ideal och åsikter kan dock påverkas av värderingsövningar. Det visar att metoden fungerar men också att man bör vara försiktig med hur man använder den.

5.2.4 Skolan

En av intervjupersonerna nämnde också att skolan är den plats där man lär sig om sex- och samlevnad. Även om ungdomar hör mycket i media så är det, enligt den här eleven, i skolan man får bakgrundsfakta. Alltså har skolan en viktig uppgift även ifall det är lätt att tro att ungdomar snappar upp information från tidningar och tv mm. Detta nämner också Skolverket i sin rapport (1999) där det påpekas att ungdomar utsätts för mycket påverkan ifrån samhället men att en av

skolans uppgifter är att träna eleverna i att fatta egna beslut och att ta ställning i olika frågor.

En annan elev nämnde att hon ville lära sig om sådant hon inte visste något om. Det pekar på vikten av att läraren kan lägga upp en allsidig undervisning. Naturligtvis ska eleverna få ha inflytande över undervisningen, ett elevperspektiv enligt Skolverkets rapport (1999), men det kan också vara så att de inte vet allt som de kan ha nytta av och därför är det upp till läraren att ha överblick över ämnesområdet, ett sk vuxenperspektiv. Kanske är det saker som eleverna inte har tänkt på som de egentligen tycker är intressanta och viktiga.

5.3 Påverkan av ungdomars uppfattningar

En av frågeställningarna i det här arbetet var om värderingsövningar kan påverka elevernas åsikter och uppfattningar. Något annat som framkom under intervjuerna var att eleverna faktiskt ändrade åsikter. Nästan alla av intervjupersonerna ändrade inställning till något eller några av påståendena på enkäten. Däremot ändrade inte alla sin inställning åt samma håll, tex angående påståendena om manligt och kvinnligt beteende är inlärt eller medfött. Där var det en kille och en tjej som under intervjuerna tyckte att den medfödda delen hade större betydelse än vad de tyckt från början. Det var också en kille och en tjej som tyckte att den medfödda delen hade mindre betydelse än vad de tyckt från början. Hur ska man då tolka det här resultatet? Meningen med värderingsövningarna var ju inte att få eleverna att tycka på ett visst sätt utan snarare att ifrågasätta och klargöra sina egna värderingar. Frågan om vad som är medfött och inlärt finns det inget givet svar på och därför anser jag att dessa elever har nått målet med övningen. De har tänkt till och därefter med de nya åsikterna som framkommit under lektionerna reviderat sina åsikter. Egentligen visar detta på att inget stort inflytande har utövats på gruppen som har fått alla att tycka likadant.

5.4 Fortbildningsbehov

I lärarutbildningen ingår idag inte någon utbildning i sex- och samlevnadsundervisning. Det är beklagligt då detta är ett ämne som ingår i grundskolan och dessutom kan vara känsligt och svårt att närma sig för lärare. Enligt Skolverkets rapport (1999) varierar undervisningen från skola till skola. De som har den bästa undervisningen har ofta en eller några eldsjälar som håller i det. Det kan inte vara rätt mot eleverna att ha en så ojämn kvalitet i ett ämne som berör dem så pass mycket. Jag har pratat med en del lärare på skolan som har sex- och samlevnadsundervisning och de uttrycker en osäkerhet inför ämnet och en sa att han helst skulle slippa. Det är svårt att begära att en lärare ska genomföra en bra sex- och samlevnadsundervisning utan adekvat utbildning. Det är mycket att tänka på och lätt att göra många misstag, såsom att utgå från att alla är heterosexuella eller att veta

när man som lärare ska säga sin egen åsikt eller när man ska låta bli. Blivande lärare behöver stöd och råd för att kunna genomföra detta uppdrag och därför borde kurser i metodik i hur man genomför värderingsövningar, ingå i utbildningen. Snäll & Söderholm (2006) som skrivit om värderingsövningar i de tidiga skolåren har genom sina intervjuer kommit fram till att flera lärare har kommit i kontakt med metoden värderingsövningar under utbildningen så det förekommer i vissa lärarutbildningar. Om det är vanligare hos lärare för yngre barn kan jag inte uttala mig om men jag anser att det är viktigt för alla lärare, åtminstone i grundskolan, att metodikkurser i värderingsfrågor och konfliktlösning borde vara obligatoriska på alla lärarutbildningar i landet.

Jag är väldigt engagerad i sex- och samlevnadsfrågor och har under min studietid varit involverad i studentföreningen P6, Lunds studenter projekt sex, som arbetar med dessa frågor för studenter. Därmed har jag utvecklat en vana att prata om ämnet med andra och jag brinner för det här området. Trots mitt engagemang upplevde jag många bekymmer när jag genomförde undervisningen i gruppen. Dels var deltagarna inte så gamla som de jag var van vid och det var svårt att veta var man skulle lägga nivån. Vissa har antagligen redan samlagsdebuterat medan andra har väldigt lite erfarenhet. Eleverna har inte själva valt att diskutera ämnet utan är mer eller mindre tvungna att delta. För vissa kan ämnet vara känsligt och för elever med annan kulturell bakgrund kan ämnet vara än mer provocerande eller ovant att prata så öppet om. Jag hade uppskattat att ha lite mer kött på benen när jag skulle genomföra övningarna. Även om jag själv deltagit i liknande övningar då Linda Leveau, författaren till *VI - en metodbok om samlevnad*, själv hållit i övningarna så var det en annan sak att själv vara ledare.

Redan verksamma lärare skulle också tjäna på fortbildning inom området sex och samlevnad. Värderingsövningar är en metod som används relativt ofta inom detta ämne men alltför många ledare har ingen riktig utbildning i metoden. Resultatet kan då bli att övningarna inte får den avsedda effekten utan i vissa fall kan det bli tvärtom och istället bekräfta fördomar snarare än att bekämpa dem. Exemplet som Östlund (2006) tog upp om värderingsövningen som handlade om homosexuellas rätt att gifta sig visar på hur fel det kan bli om dessa övningar inte utförs på rätt sätt.

5.5 Forskning om värderingsövningar

Jag har tidigare kommit i kontakt med värderingsövningar och att leta efter hand- och metodböcker var inte så svårt. Däremot var det svårare att hitta forskning om värderingsövningar, speciellt om vilken inverkan övningarna har på deltagarna. Det var också besvärligt att hitta information om vilka problem man som ledare kan ställas inför och hur man ska bemästra sådana situationer.

Steinberg (1994) menade att mycket av den forskning som finns på området använder metoder som kan ifrågasättas men han pekar också på problemen som finns vid val av metod när man forskar inom detta. Forskningen som han tar upp behandlar också studier utförda i andra länder än Sverige men de indikerar dock ett positivt resultat liksom det här arbetet gör. Det är framförallt litteratur som berör svenska förhållanden som är intressant då det finns många aspekter, både inom skolan och ämnet sex och samlevnad, som kan skilja sig åt mellan olika kulturer. Inom det här området behövs det mer vetenskaplig forskning och det är också en motivering till det här arbetet som tar upp dessa frågeställningar. Det är också därför fortbildning i metodik är nödvändigt för ledare som arbetar med värderingsövningar och ungdomar.

6. Sammanfattning

Det här arbetet handlar om värderingsövningar i skolans sex- och samlevnadsundervisning. Sexualitet är en del av människans identitet och därför viktig för individens harmoniska utveckling, som det står i skolans uppdrag, ska främjas. Mycket påverkan från samhället gör att ungdomar behöver redskap för att lättare kunna orientera sig i en komplex verklighet och fatta egna beslut. Värderingsövningar är en metod som handlar om att lära sig att värdera snarare än att överföra värderingar. Genom att arbeta med metoden uppfyller man skolans uppdrag om att träna eleverna i att uttrycka medvetna ställningstaganden och ståndpunkter.

Syftet var att undersöka om värderingsövningar påverkar ungdomars uppfattningar, får dem att tänka efter och synliggöra sina värderingar. Även ledarens roll studerades och arbetet ger en inblick i vilka fallgropar en ledare kan råka ut för. Det kan vara användbart för andra som vill använda metoden i arbete med unga människor.

I undersökningen deltog 19 elever i grundskolans år 8. Först fick eleverna fylla i en enkät där de skulle gradera hur mycket de höll med om ett antal påståenden. Därefter genomfördes en undervisningssekvens som omfattade fem lektionstimmar där framförallt värderingsövningar och samtal utnyttjades. Efteråt intervjuades åtta av deltagarna.

Arbetet är inspirerat av aktionsforskningen där praktikern kan använda sig själv som forskningsobjekt i syfte att utveckla sin egen praktik. Intervjuer och observationer är vanligt förekommande metoder.

Resultatet visar att värderingsövningar och samtal faktiskt har en inverkan på ungdomars värderingar. Flera av intervjupersonerna ändrade sin uppfattning efter undervisningssekvensen och motiverade det genom att hänvisa till undervisningen. Flera faktorer som är väsentliga för ledaren att tänka på framkom också. De viktigaste hade att göra med gruppdynamik, att få tillstånd en konstruktiv diskussion, att ungdomarna respekterade varandras åsikter, hur man hanterar diskriminerande åsikter och hur man får med alla i samtalen. Ett bra samtal kräver att ledaren följer upp diskussionen med följdfrågor som manar till eftertanke. Värderingsövningar om respekt kan användas för att starta en diskussion om att lyssna när andra talar men diskussionen kan behöva upprepas vid flera tillfällen. Diskriminerande åsikter är svårare då ledaren inte får tillåta dessa samtidigt som ett accepterande klimat ska råda i gruppen. Här kan ledaren använda sina egna åsikter

och sedan låta eleverna debattera. Blyga elever ska inte tvingas med i samtal utan hellre uppmuntras. Det är viktigt att tänka på att förändringar tar tid och att de som inte deltar i övningarna från början kanske gör det senare och att det ändå kan ge dem något att bara sitta med och lyssna.

7. Referenser

- Bergenheim, Å. & Lennerhed, L. (red). (1997). *Seklernas sex – bidrag till sexualitetens historia*. Carlssons, Stockholm.
- Bergström, M. & Foxhage, D. (2005). *Bland horor, bockar och bögar*. RFSU, Stockholm
- Centerwall, E. (2000). *"Kärlek känns! Förstår du"*. 2:a upplagan. Skolverket, Liber Distribution, Stockholm.
- Fjellbu, A. (1958). *Äktenskapets ABC – en handbok i samlevnadsfrågor*. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Stockholm.
- Forsberg, M. (2006). *Ungdomar och sexualitet – en forskningöversikt år 2005*. Statens folkhälsoinstitut, Östersund.
- Foucault, M. (2002)a. *Sexualitetens historia 2. Njutningarnas bruk*. Ny upplaga. Daidalos, Göteborg.
- Foucault, M. (2002)b. *Sexualitetens historia 3. Omsorgen om sig*. Ny upplaga. Daidalos, Göteborg.
- Furuhjelm, M. (1958). *Äktenskapets ABC – en handbok i samlevnadsfrågor*. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Stockholm.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur, Lund.
- Lennerhed, L. (1994). *Frihet att njuta – sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm. Norstedts, Stockholm.
- Lennerhed, L. (2006). *Från Sapfo till cyborg*. Gidlunds förlag AB, Hedemora.
- Leveau, L. (2004). *VI – en metodbok om samlevnad*. Malmö stad.
- Patel, R. & Davidsson, B. (1994). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 2:a upplagan. Studentlitteratur, Lund.
- Rönnerman, K. (red.) (2004). *Aktionsforskning i praktiken – erfarenheter och reflektioner*. Studentlitteratur, Lund.
- Snäll, J. & Söderholm, S. (2006). *Värderingsövningar – en del av skolvardagen i de tidiga skolåren*. C-uppsats, Luleå tekniska universitet, Institutionen för Utbildningsvetenskap.
- Steinberg, J. (1994). *Aktiva värderingar för 2000-talet*. Ekelunds förlag, Solna.
- Waller, O. (2002). *Om sex*. Wahlström & Widstrand
- Östlund, T. (red.) (2006) *Tyst i klassen? Om lärarens arbete kring sexuell läggning*. RFSU, Liber Distribution, Stockholm.
- HSFR (Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådets Etikkommitté). (1996). *Etik – god*

praxis vid forskning med video.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet: Lpo94, anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet (1998). Skolverket, Fritzes AB. Utbildningsdepartementet.

Region Skåne. (2005) *Strategi för sexuell och reproduktiv hälsa i region Skåne 2005-2010.*

Röda tråden. Handbok i sexualitet och samlevnad. (2002). Lafa – Landstinget förebygger AIDS, Stockholm.

Skolverket. (1999). *Nationella kvalitetsgranskningar 1999 – undervisningen om sex och samlevnad.* Dnr 99:208

Statens folkhälsoinstitut. (2005). *Kunskapsunderlag till folkhälsopolitisk rapport 2005. Målområde 8: Trygg och säker sexualitet och en god reproduktiv hälsa.*

Utrikesdepartementet. (2006). *Sveriges internationella politik för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.* Stockholm.

Vetenskapsrådet, (1990). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.*

WHO (World Health Organization). (2006) *Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health, 28-31 January 2002 in Geneva.*

Elektroniska dokument

FASS.se. *Gardasil.* Tillgänglig:

<http://www.fass.se/LIF/produktfakta/artikel_produkt.jsp?NplID=20051216000104&DocTypeID=5> (2007-10-22)

Skolverket. Kursplaner och betygskriterier för biologi i grundskolan

<<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0708&infotyp=24&skolform=11&id=3879&extraId=2087>> (2007-10-19)

Läkemedelsverket. *Gardasil.* Tillgänglig:

<http://www.lakemedelsverket.se/Tpl/MonographyPage____5145.aspx> (2007-10-22)

RFSUa, Riksförbundet för sexuell upplysning. *Historik.* Tillgänglig:

<<http://www.rfsu.se/historik.asp>> (2007-10-08)

RFSUb, Riksförbundet för sexuell upplysning. *Viktiga årtal och reformer.* Tillgänglig:

<http://www.rfsu.se/viktiga_artal_och_reformer.asp> (2007-10-08)

RFSLa, Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter, *Lagar och rättigheter*. Tillgänglig: <<http://www.rfsl.se/?p=2840>> (2007-10-14)

RFSLb, Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter. *Om RFSL*. Tillgänglig: <<http://www.rfsl.se/?p=109>> (2007-10-14)

Bilaga 1: Information till föräldrarna

Information om examensarbete

Hej!

Jag heter Ida Hermansen och läser sista terminen på lärarutbildningen på Kristianstad högskola. Min inriktning är biologi/kemi för gymnasiet och grundskolans senare del. För närvarande arbetar jag med mitt examensarbete som handlar om sex- och samlevnadsundervisningen.

Innehåll: Ungdomar utsätts för mycket påverkan ifrån samhället och därför är det viktigt att de tränas i att fatta egna beslut och synliggöra sina egna värderingar. Detta kan uppnås genom reflektion och känslomässig bearbetning av kunskaper inom sex- samlevnadsundervisningen. I skolans uppdrag står det att skolan ska främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. Skolan ska sträva efter att varje elev utvecklar sin förmåga att självständigt formulera ståndpunkter grundade på såväl kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden. Värderingsövningar är en metod där elever får träna sig i ovannämnda saker.

Syfte: I grunden handlar sex- och samlevnadsundervisningen om identitet och med det här arbetet vill jag ge ungdomar en chans att tänka efter och bearbeta frågor som Vem är jag? Vad tycker jag? Varför tycker jag så? Mer specifikt vill jag också titta på hur de upplever undervisningen genom intervjuer. Vad anser de om denna typ av undervisning, känner de att det har gett dem något osv.

Genomförande: Undervisningen kommer till stor del omfatta värderingsövningar och samtal. Ungdomarnas personliga erfarenheter kommer inte att tas upp utan det intressanta är deras åsikter. Eleverna kommer först att få ut en enkät som de fyller i anonymt och sedan kommer jag att intervjua några av eleverna efter undervisningssekvensen. Intervjuerna kommer att videofilmas. Allt material i denna undersökning kommer att behandlas strikt konfidentiellt och vara anonymt för utomstående personer. De forskningsetiska principerna som berör sekretess kommer att tillämpas. Endast jag själv kommer att använda mig av videofilmerna i mitt skrivande men ingenting i uppsatsen kommer att kunna härledas till intervjupersonerna eller skolan. Deltagande i undersökningen är frivilligt och man kan när helst man vill välja att avbryta utan att det får några personliga konsekvenser. Det slutliga arbetet kommer att finnas publicerat på Högskolan i Kristianstads hemsida (www.hkr.se) någon gång i början av 2008.

Frågor?

Ring Ida 046-12 79 32
 070-22 18 260

Bilaga 2: Enkät

ENKÄT

man kvinna

Kryssa i om du är man eller kvinna. Rita en figur på baksidan så att du kan känna igen din enkät vid ett senare tillfälle. Ringa in den siffra som mest stämmer överens med till vilken grad du håller med om påståendet.

1= håller inte alls med 6= håller med fullständigt

Porr är OK

1 2 3 4 5 6

Damfotboll är lika intressant som herrfotboll

1 2 3 4 5 6

Det är viktigare för tjejer att bry sig om sitt utseende

1 2 3 4 5 6

En kompis som är homosexuell är helt OK

1 2 3 4 5 6

Bögar tafsar gärna på andra killar

1 2 3 4 5 6

Om man vill/har varit med någon av samma kön är man homosexuell

1 2 3 4 5 6

Att ha mycket muskler är manligt

1 2 3 4 5 6

Vad som är manligt/kvinnligt är något man lär sig

1 2 3 4 5 6

Vad som är manligt/kvinnligt är medfött

1 2 3 4 5 6

Män är rädda för starka kvinnor

1 2 3 4 5 6

Om en tjej har sex med vem som helst är hon billig

1 2 3 4 5 6

Om en kille har sex med vem som helst är han billig

1 2 3 4 5 6

Killar vill bara ha sex

1 2 3 4 5 6

Tjejer och killar ser på förhållande på olika sätt

1 2 3 4 5 6

Bilaga 3: Lektionsplanering

De flesta av dessa övningar är hämtade från VI – en metodbok om samlevnad av Linda Leveau. Frågelådan är hämtad från Röda tråden (LAFAs). Heta stolen om respekt är min egen idé. 4-hörn på lektion 1 är från P6. Filmen love boogie används av SO-lärarna på skolan och övningarna är från handledningen till filmen.

Le 1 Relationer

Genomgång av regler: alla måste respektera varandra, vara tyst och lyssna när någon pratar

Samarbetsövning – Lottas kortlek

Alla sitter på stolar i en ring. Varje elev får en färg (klöver, hjärter...). Drag sedan ett kort. När deras färg kommer upp ska eleven flytta sig ett steg till vänster oavsett om det sitter någon där eller inte, då sätter man sig i knät. Om man har någon i knät kan man inte flytta sig. Kommer det ett ess byter knäsittarna plats. Den som först kommer tillbaka till sin plats vinner.

Värderingsövning – Heta Stolen om respekt

Alla sitter i en ring. Håller man med om påståendet byter man plats. Håller man inte med sitter man kvar. Den som vill får uttala sig/motivera sitt ställningstagande en i taget.

Påstående: Man visar respekt om man lyssnar när någon annan talar

Värderingsövning – 4-hörn om relationer

Deltagarna utsätts för ett ställningstagande och det presenteras fyra alternativ. Sedan använder man sig av rummets fyra hörn. Varje alternativ får sitt hörn och det gäller sedan för deltagarna att ta ställning och gå bort till det hörn som representerar deras åsikt. När alla tagit ställning får deltagarna prata ihop sig och sedan motiverar den som vill varför han/hon valt det alternativet. Om någon står ensam i ett hörn ska ledaren ställa sig där för att personen inte ska känna sig utsatt.

Påståenden:

Vad är viktigast i en relation?

1. kommunikation – prata med varandra
2. Bra sex
3. Tillit
4. Annat alternativ

Vad jag söker i ett förhållande är:

1. Trygghet – att ha någon
2. Umgänge – att vara med någon, ha någon att göra saker med
3. Sex – permanent
4. Annat alternativ

Le 2 Manligt/kvinnligt

Vad blir du förälskad i?

Eleverna delas in i tjej- och killgrupper. Varje grupp ska skriva en lista över egenskaper som de förälskar sig i hos en partner och en lista över egenskaper som de tror att den andra gruppen förälskar sig i. Jämför listorna och diskutera likheter och skillnader.

(Killgrupp)

Killar förälskar sig i:

- 1.
- 2.
- 3.

(Tjejgrupp)

Tjejer förälskar sig i:

Det viktigaste för tjejer är:

- 1.
- 2.
- 3.

Det viktigaste för killar är:

Hur flirtar man?

Gruppen delas in i tjejer och killar och varje grupp får ett A3-ark och färgpennor. Nu ska eleverna fundera över hur man gör när man flirtar och göra en mindmap med förslag. Mindmapen kan innehålla raggingsreplikor och beteenden. Sedan presenterar grupperna resultatet för varandra.

Könsroller

Börja med att gå igenom begreppet, vad är en könsroll? Låt sedan eleverna individuellt fylla i följande meningar:

En riktig man är...

Det är manligt att...

Killar är bättre på att... ..än tjejer.

En riktig kvinna är...

Det är kvinnligt att...

Tjejer är bättre på att... ..än killar.

Diskutera: Vad är kvinnligt/manligt? Är dessa egenskaper medfödda (genetiska) eller kulturella (vi lär oss av samhället vi lever i)?

Le 3 Film Love Boogie – 60 min

Le 4 – uppföljning Love Boogie

Utseendefixering

- Får man se ut hur som helst?
- Får man klä sig utmanande?
- Vad är utmanande?
- Varför klär man sig utmanande?

Stå på linje

1 - håller inte med, 6 - håller med

- Killar har bättre självförtroende än tjejer
- Det är svårt att vara nöjd med sitt utseende
- Det finns många bra saker med att vara kille
- Det finns många bra saker med att vara tjej

Gå med på sex

I filmen gick Vera motvilligt med på sex efter en stunds hånglande.

4-hörn

Vad skulle Vera ha gjort?

- Man kan inte backa ur när man har börjat hångla
- Man kan säga nej till att gå längre trots att man har hånglat
- Man kan inte dra sig ur för då blir man betraktad som en fegis
- Annat alternativ

Vänd på rollerna. Vad skulle Richard gjort om han motvilligt gått med på att ha sex med Vera?
Samma alternativ som ovan.

Att diskutera:

Vad var Veras roll/skyldighet/rättighet/fel?

Vad var Richards roll/skyldighet/rättighet/fel?

Lektion 5 Sexualitet

Frågelåda

Tjejerna svarar på killarnas frågor med Ida och killarna svarar på tjejernas frågor med Sven ca 15 min. Återsamling och presentation av vad grupperna kommit fram till ca 15 min. Förslag på frågor finns om det blir idétorka.

Bilaga 4: Intervjuguide 1

1. Har du deltagit i värderingsövningar förut?

- I vilket sammanhang?

2. Vad tycker du om den typ av undervisning som vi har haft nu?

- Vad var sämst?

- Vad var bäst?

- Vad har fungerat bra?

- Vad har fungerat dåligt?

3. Här är den enkät du fick i början. Ta ett påstående i taget, tycker du likadant idag?

-Var det något i undervisningen som gjort att du ser annorlunda på det?

4. Var det något du blev förvånad över, hur andra tyckte?

-Var det något som du blev förvånad över hur killar och tjejer tyckte?

5. Vad tycker du om att prata om detta ämne i din klass/grupp?

-Är det svårt/lätt?

-Är det pinsamt/intressant?

-Är det privat?

6. Vad känns mest angeläget att ta upp i sex- och samlevnadsundervisningen?

- porr
- homosexualitet
- könsroller
- relationer
- preventivmetoder/sjukdomar (den biologiska biten)

7. Nu har jag inga fler frågor. Är det något du vill tillägga eller utveckla?

Bilaga 5: Intervjuguide 2

1. Har du deltagit i värderingsövningar förut?

- I vilket sammanhang?

2. Vad tycker du om den typ av undervisning som vi har haft nu?

- Vad var bäst?

- Vad var sämst?

- Hur tycker du att gruppen har fungerat?

- Är det något som har fungerat mindre bra i gruppen?

3. Här är den enkät du fick i början. Ta ett påstående i taget, tycker du likadant idag? Vi hoppar över de påståenden som handlar om porr och homosexualitet då vi inte har hunnit ta upp det i undervisningen.

-Var det något i undervisningen som gjort att du ser annorlunda på det?

Damfotboll är lika intressant som herrfotboll

Det är viktigare för tjejer att bry sig om sitt utseende

Att ha mycket muskler är manligt

Vad som är manligt/kvinnligt är något man lär sig

-Av vem?

Vad som är manligt/kvinnligt är medfött

Män är rädda för starka kvinnor

-Styrka eller personlighet?

Om en tjej har sex med vem som helst är hon billig

Om en kille har sex med vem som helst är han billig

-Vem bestämmer vad som är rätt eller fel?

Killar vill bara ha sex

-Vad vill tjejer då?

Tjejer och killar ser på förhållande på olika sätt

-Hur ser tjejer på förhållanden?

-Hur ser killar på förhållanden?

4. Var det något du blev förvånad över, hur andra tyckte?

-Var det något som du blev förvånad över hur killarna respektive tjejerna tyckte?

5. Vad tycker du om att prata om detta ämne i din klass/grupp?

-Är det svårt/lätt?

-Är det pinsamt/intressant?

-Är det något som är privat, som du inte vill prata om?

- Känner du dig trygg i gruppen, så att du vågar säga vad du tycker?

6. Vad känns mest angeläget att ta upp i sex- och samlevnadsundervisningen?

Ex)

- porr
- homosexualitet
- könsroller
- relationer
- preventivmetoder/sjukdomar (den biologiska biten)

7. Nu har jag inga fler frågor. Är det något du vill tillägga eller utveckla?